

**КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА**

ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

**ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ
СФЕРИ В УМОВАХ ВІЙНИ**

**Виконав: студент групи СРСП-21м
спеціальності 231 Соціальна робота
ОП Соціальна педагогіка
Фастнахт Микола Андрійович**

**Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент Комар Ірина Валеріївна**

**Рецензент: кандидат педагогічних наук,
доцент Дідух Ірина Ярославівна**

АНОТАЦІЯ
до кваліфікаційної роботи
**ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В
УМОВАХ ВІЙНИ**

Фастнахта Миколи Андрійовича

Спеціальність 231 Соціальна робота

Освітня програма «Соціальна педагогіка» ОР Магістр

*Заклад освіти - Карпатський національний університет ім. В. Стефаника
Івано-Франківськ, 2025 рік*

В роботі **розглянуто питання** питання зміни професійних ролей, функцій та форм діяльності фахівців соціальної сфери під впливом воєнних викликів. Проаналізовано теоретичні підходи, міжнародний досвід і сучасні тенденції трансформації соціальної роботи в умовах криз. Представлено результати емпіричного дослідження, що відображають реальні потреби та труднощі соціальних працівників у період війни. Сформульовано практичні рекомендації щодо удосконалення професійної підготовки та підтримки фахівців у надзвичайних умовах.

Робота виконана на кафедрі соціальної педагогіки та соціальної роботи Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Експериментальне дослідження – на базі Комунальної установи «Центр надання соціальних послуг Журавненської селищної ради»

Робота містить такі розділи:

1. Теоретичні основи діяльності фахівця соціальної сфери в екстремальних умовах.
2. Особливості професійної діяльності фахівця соціальної сфери в умовах війни в Україні.
3. Емпіричне дослідження трансформації ролі фахівця соціальної сфери в умовах війни.

В процесі роботи зроблено **висновки** щодо трансформації професійних ролей і функцій соціальних працівників у умовах війни, змін у методах і формах надання соціальної допомоги, а також потреби у підвищенні професійної підготовки та психологічної підтримки фахівців. Визначено ключові виклики, з якими стикаються соціальні служби, та окреслено напрями удосконалення їх взаємодії для ефективного надання допомоги постраждалому населенню. Результати дослідження мають практичне значення для організації роботи соціальних служб у кризових умовах.

Загальний обсяг роботи – 80 сторінок, з них основного тексту – 68 сторінок. **Використаних джерел** 52 найменування.

Ключові слова: трансформація професійної ролі фахівця соціальної сфери, соціальна робота під час війни, кризові ситуації, методи та форми соціальної допомоги, взаємодія соціальних служб, підготовка та підтримка соціальних працівників, виклики соціальної сфери, психосоціальна підтримка населення, міжнародний досвід соціальної роботи.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ	11
1.1 Концептуальні засади соціальної роботи в умовах надзвичайних ситуацій та воєнного конфлікту	11
1.2 Еволюція професійних ролей та функцій соціальних працівників у кризових ситуаціях	17
1.3 Міжнародний досвід трансформації соціальної роботи в умовах війни та збройних конфліктів	22
Висновки з розділу 1.	27
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	29
2.1 Виклики та завдання соціальної роботи в умовах російської агресії проти України	29
2.2 Трансформація методів та форм соціальної допомоги в воєнний період	35
2.3 Взаємодія соціальних служб з іншими інституціями в системі підтримки постраждалих від війни	40
Висновки з розділу 2.	44
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ РОЛІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВІЙНИ	46
3.1 Методологія та організація дослідження професійної діяльності соціальних працівників в умовах війни	46
3.2 Аналіз результатів опитування фахівців соціальної сфери щодо змін у професійній діяльності	50
3.3 Рекомендації щодо адаптації та професійної підготовки соціальних працівників до роботи в умовах війни	55
Висновки з розділу 2.	61
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Актуальність теми. Повномасштабна російська агресія проти України докорінно змінила умови функціонування всіх сфер суспільного життя, особливо гостро торкнувшись системи соціального забезпечення та соціальної роботи. Мільйони українців опинилися в ситуації вимушеного переселення, втрати житла, роботи, близьких людей, що створило безпрецедентний за масштабами соціальний виклик. Традиційні підходи та методи соціальної роботи, розроблені для стабільних умов мирного часу, виявилися недостатніми для ефективного реагування на кризу такого масштабу. Фахівці соціальної сфери змушені були в екстремально короткі терміни адаптуватися до нових реалій та розробляти інноваційні форми професійної діяльності. Це актуалізує необхідність комплексного дослідження процесів трансформації професійних ролей і функцій соціальних працівників в умовах війни.

Війна кардинально змінила структуру соціальних проблем і потреб населення, що вимагає переосмислення традиційних підходів до соціальної роботи. З'явилися нові категорії клієнтів: внутрішньо переміщені особи, родини загиблих військових, діти з травматичним досвідом, особи з інвалідністю внаслідок військових дій. Кожна з цих груп має специфічні потреби, які не охоплюються класичними моделями соціального втручання.

Соціальні працівники стикаються з необхідністю одночасно надавати екстрену допомогу, здійснювати довгострокову реабілітацію та запобігати вторинній травматизації клієнтів. Інтенсивність і складність професійних викликів зросли в декілька разів, що потребує нових компетенцій та підходів до організації соціальної роботи. Дослідження цих трансформацій має критичне значення для розвитку теорії і практики вітчизняної соціальної роботи.

Трансформація ролі фахівців соціальної сфери відбувається в умовах обмежених ресурсів, зруйнованої інфраструктури та постійної загрози безпеці. Соціальні працівники змушені виконувати функції, які раніше належали

іншим фахівцям: психологічна підтримка, юридичне консультування, координація гуманітарної допомоги, організація евакуації. Професійні межі стають більш гнучкими, а міждисциплінарна співпраця набуває критичного значення для ефективності втручання. Водночас зростає ризик професійного вигорання та вторинної травматизації самих фахівців, які часто самі є постраждалими від війни. Розуміння механізмів професійної адаптації та розробка ефективних стратегій підтримки соціальних працівників стає невідкладним завданням для збереження кадрового потенціалу галузі.

За останні роки українські дослідження суттєво розширили розуміння соціальних трансформацій, спричинених воєнними діями, і створили емпіричну базу для аналізу змін у системі соціального захисту, практиках надання допомоги та локальній мобілізації ресурсів.

Монографічні й аналітичні праці інститутів соціології та аналітичних центрів (2022–2024) висвітлюють перегляд пріоритетів соціальної політики, посилення міжвідомчої координації, масштабні переміщення населення та підвищення ролі волонтерських ініціатив [10; 13; 42; 47; 48].

У прикладних дослідженнях і статтях (2022–2024) детально розглянуто практики роботи з внутрішньо переміщеними особами, ветеранами та людьми з інвалідністю, а також локальні кейси інтеграції гуманітарної допомоги й соціальних послуг.

Сучасні наукові дослідження засвідчують глибоку трансформацію професійної ролі фахівців соціальної сфери в умовах війни, що проявляється у зміні змісту, пріоритетів і методів їхньої діяльності. Семигіна Т., Чуйко О., Байдарова О. та Шкуро В. (2025) [37, 321] підкреслюють, що соціальні працівники працюють у середовищі посиленої нерівності, багатовимірних втрат і системних криз, що вимагає переходу від традиційних сервісних моделей до кризово-інтервенційних та травмаінформованих практик. На думку Романьчука Я., Мамзер Г. і Фаркас К. (2024) [32, 11-12], фахівець соціальної сфери все частіше виконує функцію координатора між державними структурами, волонтерськими ініціативами та міжнародними організаціями,

забезпечуючи багаторівневу підтримку ВПО, сім'ям військових, постраждалим громадам. У роботах Миколук С. (2022), Підвальної Ю. (2023), Байдарової О. та Качан В. (2025) акцентується також зміна акцентів у роботі з дітьми, сиротами, сім'ями у кризі, де соціальний працівник постає як фасилітатор психологічної стабілізації та ресурсного відновлення [25; 27; 6].

Окремий пласт літератури висвітлює зростання вимог до професійних і цифрових компетентностей соціальних працівників. Цифровізація соціальних послуг стала обов'язковою умовою їхньої доступності в умовах масового переміщення населення, а отже роль фахівця включає навички роботи з електронними сервісами, онлайн-комунікацією та дистанційним консультуванням [48, 121]. Сайко Н. (2024) звертає увагу на поглиблення спеціалізації фахівців, зокрема в роботі з військовими, ветеранами та сім'ями загиблих, що потребує розуміння специфіки бойових травм, адаптаційних криз і моральних травм [33]. У підсумку, узагальнення літератури вказує на те, що в умовах війни роль соціального працівника трансформується у багатофункціональну, інтегративну та проактивну: фахівець поєднує функції кризового консультанта, менеджера ресурсів громади, цифрового провайдера послуг і агента соціальної стійкості.

Водночас серед наукових публікацій бракує глибокого комплексного аналізу професійної ідентичності соціальних працівників і соціальних педагогів у контексті війни: як змінюються їхні ролі, компетентності, етичні орієнтири та механізми професійної адаптації. Ця прогалина визначає наукову новизну і практичну значущість обраної нами теми роботи, яка поєднує теоретичний аналіз трансформацій ролі фахівця соціальної сфери та емпіричне вивчення змін компетентностей і практик на рівні місцевих служб і професійної спільноти.

Дослідження трансформації ролі фахівця соціальної сфери в умовах війни має не лише теоретичне, але й практичне значення для модернізації системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів. Виявлення нових компетенцій, методів і підходів, що виникли в процесі практичної

діяльності, дозволить сформулювати науково обґрунтовані рекомендації щодо адаптації освітніх програм.

Аналіз успішних практик адаптації соціальних працівників до екстремальних умов може стати основою для розробки стандартів професійної діяльності в кризових ситуаціях. Результати дослідження сприятимуть формуванню нової парадигми соціальної роботи, здатної ефективно функціонувати як в умовах стабільності, так і в періоди соціальних катастроф. Це особливо актуально в контексті євроінтеграційних процесів і необхідності приведення вітчизняних стандартів соціальної роботи у відповідність до міжнародних вимог.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити процеси трансформації ролі фахівця соціальної сфери в умовах війни, визначити основні напрями змін у професійній діяльності та розробити рекомендації щодо адаптації професійної підготовки соціальних працівників до роботи в екстремальних умовах.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні основи діяльності фахівця соціальної сфери в екстремальних умовах і концептуальні засади соціальної роботи в умовах надзвичайних ситуацій та воєнного конфлікту.
2. Охарактеризувати особливості професійної діяльності фахівця соціальної сфери в умовах війни в Україні, визначити нові виклики та завдання, особливості взаємодії соціальних служб з іншими інституціями.
3. Провести емпіричне дослідження трансформації ролі фахівця соціальної сфери в умовах війни та проаналізувати результати опитування фахівців щодо змін у професійній діяльності.
4. Розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо адаптації професійної підготовки соціальних працівників до роботи в умовах війни.

Об'єкт дослідження: професійна діяльність фахівців соціальної сфери в умовах війни в Україні.

Предмет дослідження: трансформація ролей, функцій, методів і компетенцій соціальних працівників в умовах воєнного конфлікту та їх вплив на ефективність професійної діяльності.

Методи дослідження. В процесі написання кваліфікаційної роботи було використано комплекс загальнонаукових, теоретичних і емпіричних методів дослідження, що забезпечили всебічне, системне та об'єктивне вивчення проблеми. До загальнонаукових методів віднесено аналіз, синтез, узагальнення, індукцію та дедукцію, що застосовувалися для теоретичного осмислення наукових джерел, визначення ключових понять, логіки і структури дослідження. Теоретичні методи (порівняльний аналіз, систематизація, моделювання, теоретичне узагальнення) дали змогу визначити концептуальні підходи до вивчення досліджуваного феномена, окреслити його змістові характеристики та взаємозв'язки. Емпіричні методи (спостереження, анкетування, інтерв'ювання, аналіз документів, статистична обробка даних тощо) були спрямовані на отримання фактичного матеріалу, перевірку висунутих гіпотез і практичну апробацію результатів дослідження.

Наукова цінність роботи полягає у теоретичному узагальненні та системному аналізі процесів, що зумовлюють зміну професійних функцій, компетентностей і соціальних ролей фахівців соціальної сфери в умовах війни. У роботі уточнено сутність поняття «трансформація ролі фахівця соціальної сфери», виявлено чинники, що впливають на зміни професійної діяльності в кризових і воєнних ситуаціях, а також визначено нові вектори розвитку соціальної роботи в контексті соціальної безпеки, реабілітації, волонтерства та підтримки постраждалих категорій населення. Отримані теоретичні результати поглиблюють наукові уявлення про адаптаційні та інноваційні механізми професійної діяльності соціальних працівників і соціальних педагогів у період суспільних потрясінь, сприяють подальшому розвитку теорії та методології соціальної роботи в умовах воєнного стану й післявоєнного відновлення.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання розроблених положень, висновків і рекомендацій у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, підвищення кваліфікації практичних працівників, а також у діяльності соціальних служб, центрів надання допомоги, волонтерських та реабілітаційних організацій. Матеріали дослідження можуть бути застосовані для удосконалення змісту освітніх програм і навчальних дисциплін із соціальної роботи та соціальної педагогіки, розроблення тренінгів і практичних занять, спрямованих на формування готовності фахівців діяти в умовах надзвичайних і воєнних ситуацій. Рекомендації, отримані в результаті дослідження, можуть стати основою для підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії у сфері соціального захисту, розроблення стратегій підтримки постраждалих верств населення та зміцнення системи соціальної безпеки громади в умовах воєнного та післявоєнного періодів.

Апробація результатів дослідження. Результати роботи висвітлювалися на конференціях

- 1) Звітній науковій конференції Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (березень, 2025 р.)
- 2) «Modern Problems of Science and Technology» (September 22-24, 2025, Tallinn, Estonia). European Open Science Space.

та знайшли своє відображення у публікаціях автора:

- 1) Фастнахт Микола. РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У КРИЗОВИХ УМОВАХ: ДОСВІД УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ. *Еврика – XXVI*. Збірник студентських наукових праць. Електронне видання. Івано-Франківськ, 2025. С. 205-207.
- 2) Komar I., Fastnacht M. SOCIAL WORK IN THE CONTEXT OF WAR: INNOVATIVE APPROACHES TO SUPPORTING VULNERABLE GROUPS IN UKRAINE. Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «*Modern*

Problems of Science and Technology» (September 22-24, 2025, Tallinn, Estonia). European Open Science Space, 2025. P.111-115

База та вибірка дослідження. Дослідження проведено на базі Комунальної установи «Центр надання соціальних послуг Журавненської селищної ради» (КУ «ЦНСП Журавненської селищної ради»). Формування вибірки дослідження становило окремий методологічний виклик, оскільки потрібно було забезпечити репрезентативність при врахуванні специфіки воєнного часу. Вибірка складала 30 фахівців соціальної сфери, які продовжують професійну діяльність в умовах війни на різних територіях України (Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Київська, Сумська, Чернігівська, Одеська області). Географічне розподілення учасників охопило як прифронтові регіони, так і територіально віддалені від активних бойових дій області. До складу респондентів увійшли соціальні працівники територіальних центрів соціального обслуговування, фахівці органів опіки та піклування, працівники центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а також представники громадських організацій соціального спрямування. Критеріями відбору стали: мінімальний стаж роботи у соціальній сфері два роки, продовження професійної діяльності під час війни та готовність до участі в дослідженні. Спілкування та опитування проведено шляхом дистанційних технологій (Zoom, Meet, Google).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків загальних та з кожного розділу, списку використаних джерел (52 найменування) та додатку на 6-ти сторінках. Загальний обсяг роботи становить 80 сторінок, з них основного тексту 68 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

1.1 Концептуальні засади соціальної роботи в умовах надзвичайних ситуацій та воєнного конфлікту

У сучасних умовах динамічних соціальних змін та зростання глобальної нестабільності питання підтримки людей, спільнот і систем, що опинилися під тиском надзвичайних викликів, набуває особливої гостроти. Воєнні дії, техногенні аварії, природні катастрофи та інші кризові події не лише порушують усталений порядок життя, а й формують нові потреби у соціальній підтримці, захисті та відновленні. Саме тому соціальна робота в контексті кризових ситуацій переходить у площину міждисциплінарної взаємодії, де поєднуються професійні знання, оперативність реагування та глибока етична відповідальність.

Надзвичайні ситуації створюють складні умови, у яких руйнуються звичні механізми адаптації, знижується рівень безпеки, загострюються соціальні ризики та вразливості. Для багатьох людей такі події означають втрату житла, близьких, ресурсів та відчуття контролю над власним життям. У таких обставинах соціальний працівник виступає не лише фахівцем, що надає підтримку, а й ключовою ланкою у процесі мобілізації ресурсів громади, координації допомоги та забезпечення доступу до базових прав і послуг.

Водночас соціальна робота в умовах війни чи кризи має свої особливості: вона розгортається у середовищі підвищеної невизначеності, ризику та емоційної напруги, що потребує від фахівця здатності до швидкого прийняття рішень, стресостійкості та міжсекторальної взаємодії. Важливо не лише реагувати на наслідки подій, а й сприяти відновленню потенціалу

особистості, сім'ї та громади, інтегруючи екстрені, психологічні, соціально-педагогічні та правові заходи.

Соціальна робота в умовах надзвичайних ситуацій і воєнного конфлікту ґрунтується на поєднанні гуманістичних, системних, екологічних і кризово-інтервенційних підходів, які визначають її сутність як діяльності, спрямованої на підтримку, захист і відновлення соціального функціонування особистості, сім'ї та громади в екстремальних обставинах. Її концептуальні засади базуються на міжнародних стандартах (зокрема, Глобальних визначеннях соціальної роботи IFSW і IASSW, 2014), що підкреслюють соціальну справедливість, права людини, колективну відповідальність і повагу до різноманіття.

У вітчизняній науковій традиції (І. Зверєва, О. Безпалько, О. Карпенко, Н. Чернуха, В. Поліщук та ін.) соціальна робота в кризових умовах розглядається як система професійної діяльності, яка інтегрує допомогу, посередництво, захист і розвиток потенціалу клієнта [39, 27]. В умовах війни ці функції набувають особливої актуальності – соціальний працівник стає не лише посередником між людиною і державними інституціями, а й кризовим консультантом, координатором ресурсів, фахівцем із реабілітації та відновлення.

Концептуальною основою сучасної соціальної роботи в умовах війни є кризово-ресурсна парадигма, що поєднує реагування на негайні потреби з підтримкою стійкості та самозарадності клієнтів. У цьому контексті важливими є принципи:

- гуманізму і гідності особистості через пріоритет безпеки, захисту життя і прав людини;
- комплексності допомоги через міждисциплінарну взаємодію психологів, медиків, юристів, педагогів;
- суб'єктності клієнта – орієнтація на активізацію власних ресурсів постраждалих осіб;

- гнучкості та адаптивності через готовність фахівця діяти в мінливих умовах і невизначеності;
- етичної відповідальності шляхом дотримання професійних стандартів навіть у кризових ситуаціях.

В умовах воєнного конфлікту соціальна робота виходить за межі традиційних практик соціального захисту, охоплюючи сфери гуманітарного реагування, психосоціальної підтримки, інтеграції ветеранів і внутрішньо переміщених осіб, розвитку громад, які зазнали руйнувань. Підтвердженням цього є сучасні дослідження українських науковців (О. Кравченко, В. Попович, О. Борисова, Т. Семигіна, І. Козубовська), що визначають соціальну роботу у воєнний період як ключовий інструмент забезпечення соціальної безпеки та стійкості суспільства [16; 23; 28; 35; 36; 37].

Соціальна робота в екстремальних умовах являє собою специфічну галузь професійної діяльності, яка характеризується підвищеною складністю та непередбачуваністю середовища функціонування. Надзвичайна ситуація розглядається як обстановка на певній території чи акваторії, що склалася внаслідок аварії, небезпечного природного явища, катастрофи, стихійного лиха, епідемії, епізоотії, епіфітотії, пожежі, застосування засобів ураження або іншої небезпечної події.

Воєнний конфлікт додатково ускладнює цю ситуацію через наявність активних бойових дій, руйнування інфраструктури та масових переміщень населення. Трансформація традиційних підходів у соціальній роботі стає неминучою, оскільки звичайні методи та технології виявляються недостатніми для вирішення завдань у таких умовах. Спеціалісти соціальної сфери змушені адаптувати свою діяльність до реалій кризового середовища, де кожна хвилина може бути критичною для збереження життя та здоров'я людей [26, 122-123].

Концептуальний апарат соціальної роботи в екстремальних умовах ґрунтується на інтеграції кризової інтервенції з традиційними методами соціального втручання. Кризисна інтервенція визначається як короткостроковий терапевтичний підхід, спрямований на надання негайної

допомоги особам, які переживають гостру психологічну кризу або травматичну подію. Цей підхід передбачає мобілізацію внутрішніх ресурсів клієнта та зовнішніх систем підтримки для відновлення психосоціального функціонування. У воєнних умовах кризисна інтервенція набуває особливої актуальності через масштабність травматичних переживань населення. Травмоінформована практика стає основоположним принципом роботи, що вимагає розуміння широкого впливу травми та визнання її симптомів у клієнтів, сім'ях, персоналі та інших залучених особах. Такий підхід передбачає повну інтеграцію знань про травму в політику, процедури та практику організації.

Ресурсно-орієнтована модель соціальної роботи набуває переосмисленого значення в умовах обмежених можливостей та зруйнованої інфраструктури. Цей підхід фокусується на виявленні, мобілізації та максимальному використанні наявних ресурсів як на індивідуальному, так і на громадському рівні. Резилієнтність розглядається як здатність індивіда, сім'ї чи спільноти протистояти негативним впливам та відновлюватися після травматичних подій. Формування резилієнтності стає одним із ключових завдань фахівця соціальної сфери в екстремальних умовах. Мережевий підхід передбачає створення та підтримку системи взаємозв'язків між різними соціальними інституціями, громадськими організаціями та неформальними групами для забезпечення комплексної підтримки постраждалих. Ефективність такої роботи залежить від здатності спеціаліста швидко оцінювати ситуацію та координувати дії різних суб'єктів допомоги [13, 3].

Психосоціальна підтримка в умовах воєнного конфлікту передбачає комплекс заходів, спрямованих на захист та підтримку психосоціального благополуччя постраждалих осіб. Цей термін охоплює широкий спектр втручань - від базового емоційного підтримання до спеціалізованого лікування психічних розладів. Особливістю такої роботи є необхідність враховувати культурний контекст та специфічні потреби різних груп населення. Вторинна травматизація персоналу стає серйозним викликом, оскільки постійний

контакт із травмованими клієнтами може призводити до емоційного виснаження та професійного вигорання фахівців. Синдром емпатійної втоми особливо поширений серед працівників, які надають допомогу в зонах активних бойових дій або працюють з біженцями. Превентивні заходи щодо збереження психічного здоров'я самих фахівців стають невід'ємною частиною організації соціальної роботи в екстремальних умовах [17, 33].

Адаптивність соціальних служб проявляється через їхню здатність швидко реагувати на мінливі потреби населення та трансформувати свою діяльність відповідно до викликів воєнного часу. Мобільність надання послуг стає критичним фактором успішності втручань, оскільки традиційні стаціонарні форми роботи часто виявляються неефективними в умовах постійних переміщень населення та руйнування інфраструктури. Цифровізація соціальних послуг набуває нового значення як спосіб забезпечення доступності допомоги навіть у найвіддаленіших та найнебезпечніших регіонах. Телеконсультування та дистанційна психосоціальна підтримка стають не лише альтернативою, а й необхідністю для забезпечення безперервності надання послуг. Міжсекторальна співпраця між державними установами, неурядовими організаціями та міжнародними агенціями створює синергетичний ефект у наданні комплексної допомоги постраждалим [34, 49].

Концептуальні засади соціальної роботи в умовах надзвичайних ситуацій та воєнного конфлікту формують теоретичне підґрунтя для трансформації професійної діяльності фахівців соціальної сфери. Інтеграція кризової інтервенції, травмо-інформованої практики, ресурсно-орієнтованого підходу та принципів психосоціальної підтримки створює комплексну методологічну базу для ефективної роботи в екстремальних умовах. Розуміння специфіки функціонування соціальних служб у воєнний час, необхідності адаптації традиційних методів роботи та впровадження інноваційних підходів стає основою для подальшого професійного розвитку галузі. Ці концептуальні засади не лише окреслюють теоретичні рамки

діяльності, а й визначають практичні орієнтири для фахівців, які працюють у найскладніших умовах сучасності.

Таким чином, концептуальні засади соціальної роботи в умовах надзвичайних ситуацій та війни інтегрують філософію гуманізму, теорію кризових інтервенцій, підходи до розвитку громад і теорію стійкості, формуючи цілісну методологічну платформу для професійної діяльності. Гуманізація соціальної практики в екстремальних умовах означає безумовне визнання цінності кожної людини, її права на безпеку, підтримку й гідне життя навіть у періоди глибокої нестабільності. Теорія кризових інтервенцій забезпечує розуміння того, як люди реагують на травматичні події, які механізми адаптації та подолання запускаються в гострому стресі, а також яким чином фахівець може мінімізувати руйнівні наслідки, забезпечивши швидку та компетентну допомогу.

Водночас залучення підходів розвитку громад дозволяє розглядати соціальну роботу в умовах війни не лише як індивідуальну допомогу, а як комплексний процес мобілізації ресурсів, взаємопідтримки та локальної солідарності. Громада стає простором соціального відновлення: через активізацію місцевих ініціатив, включення різних груп населення, створення горизонтальних мереж взаємодопомоги, розвиток соціального лідерства. Це сприяє зміцненню соціального капіталу як критично важливого в умовах довготривалої кризи, коли інституційні механізми часто перевантажені або працюють зі значними обмеженнями [47, 20-21].

Теорія стійкості, інтегрована у методологію соціальної роботи, підкреслює здатність особистості, сім'ї та спільноти не лише відновлюватися після травми, а й трансформувати досвід кризи у ресурс розвитку та зростання. Завдяки цьому соціальний працівник розглядається не просто як виконавець соціальної політики чи інструктор із надання послуг, а як агент суспільних змін, що спрямовує свою діяльність на зміцнення адаптивного потенціалу людей і громад. Його професійна місія полягає у забезпеченні соціальної консолідації, усуненні бар'єрів до доступу ресурсів, формуванні відчуття

безпеки й підтримки, а також у сприянні поверненню суспільства до стану функціональної рівноваги після травматичних подій. У такому вимірі соціальна робота виступає не лише інструментом реагування на виклики, а й чинником відбудови та стійкого розвитку в умовах затяжних кризових процесів.

1.2 Еволюція професійних ролей та функцій соціальних працівників у кризових ситуаціях

Під екстремальними соціальними умовами науковці [47, 46] розуміють такі обставини життя, які продовжуються тривалий час, і суттєво виходять за межі суспільних і природних норм, які історично склалися у даному суспільстві. Це сукупність соціальних, економічних, технологічних, екологічних, організаційних, психічних і психофізіологічних чинників, що суттєво відхиляються від своїх звичайних, буденних показників і негативно впливають на життєдіяльність особистості, суспільних груп або всього суспільства.

В екстремальних умовах особистість занурюється у новий тип існування, потрапляючи у неповсякденний спосіб буття. Для нього характерними є суттєве погіршення умов життя та постійна загроза здоров'ю і навіть існуванню людей. Такі умови притаманні періодам війн, довготривалих епідемій, масштабних антропогенних і природних катастроф.

Професійна роль соціального працівника історично зазнавала постійної еволюції, що зумовлювалась соціально-політичними змінами, характером суспільних викликів і потребою адаптації системи соціального захисту до нових реалій. У традиційному розумінні соціальний працівник виконував переважно роль посередника між індивідом і державою, забезпечуючи доступ

до соціальних послуг, підтримку та захист прав вразливих категорій населення (І. Зверєва, О. Безпалько, Н. Чернуха).

Історична ретроспектива розвитку соціальної роботи засвідчує поступову трансформацію від філантропічної моделі благодійності до професійно структурованої галузі з чіткими стандартами та методологією.

Перші спроби систематизації допомоги населенню під час катастроф датуються періодом індустріалізації, коли масові міграції робочої сили та урбанізація створили нові типи соціальних проблем. Друга світова війна стала переломним моментом у формуванні професійної ідентичності соціальних працівників як спеціалістів екстреного реагування [33].

Досвід роботи з біженцями, військовополоненими та цивільним населенням на окупованих територіях сформував базові принципи кризової соціальної роботи. Післявоєнний період характеризувався інституціоналізацією професії та створенням спеціалізованих служб для роботи в надзвичайних ситуаціях. Холодна війна та локальні конфлікти другої половини XX століття додатково розширили функціональні межі професії, включивши елементи міжнародної гуманітарної допомоги [13, 4].

Традиційна роль соціального працівника як «надавача послуг» поступово трансформувалася у багатовимірну професійну ідентичність «агента змін». Класична модель передбачала лінійну взаємодію між фахівцем та клієнтом, де перший виступав експертом, а другий - пасивним отримувачем допомоги. Кризові ситуації руйнують цю традиційну ієрархію, вимагаючи від спеціаліста здатності швидко перемикатися між різними функціональними ролями залежно від потреб ситуації. Еколого-системний підхід переосмислив професійну діяльність як роботу з множинними взаємопов'язаними системами, а не з ізольованими індивідами. Постмодерністські тенденції у соціальній роботі підкреслили значущість співучасті клієнта у процесі вирішення проблем та визнання його експертності щодо власного життєвого досвіду [там само, с.5].

Функція координатора ресурсів набуває першочергового значення в умовах хаотичності кризових ситуацій, коли множинні агенції одночасно намагаються надати допомогу постраждалим. Роль інформаційного хабу передбачає збір, верифікацію та поширення достовірної інформації серед населення, що стає критично значущим в епоху дезінформації та фейкових новин. Адвокативна функція трансформується від індивідуального захисту прав клієнтів до системної адвокації на рівні політичних рішень та структурних змін. Мобілізаторська роль фокусується на активізації громадських ресурсів та створенні мереж взаємопідтримки серед постраждалого населення. Терапевтична функція адаптується до специфіки травматичних переживань, інтегруючи методи кризової інтервенції з традиційними підходами соціальної роботи [5, 5-6].

Цифрова революція кардинально трансформувала способи надання соціальних послуг, створивши нові професійні ніші та вимоги до компетентностей фахівців. Віртуальний соціальний працівник стає реальністю в умовах пандемій, воєнних конфліктів та інших ситуацій, що обмежують фізичну присутність спеціаліста. Роль digital case manager передбачає використання спеціалізованого програмного забезпечення для ведення справ клієнтів, координації послуг та моніторингу результатів втручань. Функція онлайн-фасилітатора групових процесів вимагає адаптації традиційних методів групової роботи до цифрового середовища. Кібербезпекова компетентність стає обов'язковою через необхідність захисту конфіденційної інформації клієнтів у цифровому просторі. Аналітична роль включає роботу з big data для прогнозування кризових ситуацій та оптимізації розподілу ресурсів [7, 73].

З розвитком гуманістичних і клієнтоцентричних підходів у соціальній роботі зросло значення ролі радника, фасилітатора, консультанта, менеджера випадку (case manager), який координує міжвідомчу взаємодію та допомагає клієнтові мобілізувати власні ресурси. У кризових ситуаціях, спричинених стихійними лихами, пандеміями чи воєнними діями, спектр функцій

соціального працівника значно розширюється, охоплюючи кризове втручання, психосоціальну підтримку, кризовий менеджмент, медіацію, адвокацію, волонтерську координацію (Т. Семигіна, В. Попович, О. Кравченко) [17; 28; 35].

Під час війни ці ролі зазнають якісної трансформації. Соціальний працівник стає не лише представником соціальної служби, а й фахівцем першої лінії реагування, який забезпечує базові потреби людей у безпеці, інформації, емоційній підтримці та орієнтації у нових життєвих умовах. З'являються нові ролі: кризовий координатор, менеджер гуманітарної допомоги, спеціаліст із реінтеграції ветеранів, консультант із травми, супервізор волонтерів, що вимагає міждисциплінарних компетентностей і стресостійкості [51].

Глобалізація кризових процесів призводить до появи транснаціональної ідентичності соціального працівника, здатного працювати в мультикультурному середовищі з урахуванням різноманітних культурних контекстів. Роль культурного брокера передбачає посередництво між різними етнічними та релігійними групами в умовах кризових ситуацій. Функція міжнародного гуманітарного працівника вимагає розуміння специфіки роботи в умовах різних правових систем та політичних режимів. Координаторська роль на міжнародному рівні включає взаємодію з міжнародними організаціями, донорськими агенціями та місцевими партнерами. Експертна функція передбачає участь у розробці міжнародних стандартів та протоколів надання соціальних послуг в умовах криз. Дослідницька роль фокусується на документуванні досвіду кризових втручань та розробці evidence-based практик для майбутнього використання [36, 129].

Еволюція професійних функцій соціальних працівників у кризових умовах відображає зміну парадигми від патерналістської (допомога «згори») до партнерської та відновлювальної (сприяння самозарадності клієнта). Згідно з сучасними концепціями (resilience-based, trauma-informed, strengths perspective), фахівець виступає не лише як надавач послуг, а як активатор

соціального потенціалу, який допомагає людині відновити контроль над життям і відчуття гідності [32, 19].

Таким чином, сучасна еволюція професійних ролей соціальних працівників у кризових ситуаціях демонструє перехід від моноролевої до поліролевої професійної ідентичності, здатної динамічно адаптуватися до мінливих вимог кризового середовища. Інтеграція традиційних клінічних навичок з новими технологічними компетентностями, міжкультурною обізнаністю та системним мисленням створює унікальний професійний профіль фахівця XXI століття.

Трансформація від реактивної до превентивно-прогностичної моделі роботи відображає зростаюче розуміння необхідності підготовки до кризових ситуацій, а не лише реагування на них. Професійна еволюція соціального працівника в кризових умовах продовжує прискорюватися під впливом технологічного прогресу, зміни характеру сучасних конфліктів та глобалізації соціальних проблем, що вимагає постійної адаптації освітніх програм та професійних стандартів до нових реалій [28, 231].

Громадяни України середнього і старшого віку за своє життя тричі опинялися в масштабних екстремальних умовах: Чорнобильська катастрофа та її наслідки, пандемія коронавірусу 2020–2022 рр. і війна РФ, що розпочалася 2022 р. Кожна з цих довгострокових подій стала сумною смугою в житті людей, потребувала мобілізації всіх внутрішніх ресурсів і занурювала їх на тривалий час у надзвичайний стан [47, 46].

Досвід українських соціальних працівників у період війни (2022–2025) демонструє появу феномена професійної гнучкості, а саме, здатності оперативно змінювати формат роботи, поєднувати державні, волонтерські та громадські ресурси, створювати нові моделі взаємодії «людина–служба–група». У цьому контексті соціальний працівник стає агентом суспільної стабілізації, який сприяє відновленню соціальної тканини, консолідації спільнот і формуванню культури взаємодопомоги.

Отже, еволюція професійних ролей і функцій соціальних працівників у кризових ситуаціях відображає перехід від адміністративно-допоміжної до інтегративно-реабілітаційної моделі, у якій ключовими є компетентності лідерства, комунікації, кризового менеджменту, етичної відповідальності та кроссекторальної співпраці. Саме ці характеристики визначають нову професійну ідентичність фахівця соціальної сфери в умовах війни.

1.3 Міжнародний досвід трансформації соціальної роботи в умовах війни та збройних конфліктів

Досвід соціальної роботи в умовах війни та збройних конфліктів у різних країнах світу демонструє, що саме в кризові періоди соціальні служби відіграють ключову роль у забезпеченні життєстійкості суспільства, підтримці вразливих груп населення, відновленні соціальної згуртованості та розвитку громад.

У світовій практиці виокремлюють декілька етапів трансформації соціальної роботи під впливом воєнних подій. Зокрема, під час Першої та Другої світових воєн у країнах Європи (Велика Британія, Франція, Німеччина) соціальна робота формувалася як реакція на масові гуманітарні потреби — допомогу пораненим, підтримку сімей військових, догляд за дітьми-сиротами. У цей період відбулося становлення соціальної роботи як професії, орієнтованої на кризове втручання [13, 5].

Післявоєнна відбудова в Європі та США зумовила розвиток системи державного соціального забезпечення, реабілітаційних послуг і соціального супроводу ветеранів (Hutchinson, 2020). У Сполучених Штатах Америки під час війни у В'єтнамі сформувався такий новий напрям, як соціальна робота з ветеранами бойових дій, який передбачав не лише надання матеріальної

допомоги, а й психологічну підтримку, соціальну інтеграцію, профілактику ПТСР [18].

У другій половині XX століття, за даними Міжнародної федерації соціальних працівників (IFSW), соціальні працівники активно долучалися до програм ООН і Червоного Хреста, працюючи з біженцями, внутрішньо переміщеними особами, жертвами насильства та торгівлі людьми (Healy, 2014). Цей досвід заклав основи міжнародного гуманітарного підходу в соціальній роботі, який поєднує професійні принципи допомоги, права людини та розвиток спільнот [17, 34].

Можемо порівняти актуальну ситуацію в Україні з попередніми подіями країн в світі. Досвід Боснії та Герцеговини під час війни 1992-1995 років демонструє радикальну перебудову системи соціальних послуг в умовах етнічного конфлікту та територіальної фрагментації держави. Локальні громадські організації стали основними постачальниками соціальних послуг після колапсу державних інституцій, створивши децентралізовану мережу підтримки населення. Міжнародні гуманітарні організації впровадили модель швидкого розгортання соціальних служб на базі тимчасових центрів у школах, релігійних будівлях та приватних будинках [28, 242].

Специфіка багатоетнічного конфлікту вимагала від фахівців розвитку навичок роботи в умовах глибоких міжгрупових травм та недовіри між різними етнічними спільнотами. Постконфліктний період засвідчив ефективність інтегрованого підходу, що поєднував індивідуальну терапію травми з програмами громадського примирення та відбудови соціальної згуртованості. Балканський досвід сформував міжнародні стандарти роботи з постконфліктними спільнотами та став основою для розробки протоколів етнічно-чутливої соціальної роботи [331, 12].

Сірійський конфлікт, що розпочався у 2011 році, створив нову парадигму соціальної роботи в умовах затяжної війни та масової міграції населення. Феномен "подвійного переміщення" – внутрішнього та зовнішнього – вимагав від міжнародної спільноти розробки інноваційних

підходів до роботи з біженцями та внутрішньо переміщеними особами. Досвід країн-реципієнтів, зокрема Йорданії, Лівану та Туреччини, засвідчив критичну роль громадських організацій у забезпеченні культурно адекватних послуг для біженців. Модель "cash-plus" програм інтегрувала грошову допомогу з психосоціальними послугами, створивши комплексний підхід до підтримки вразливих груп населення. Цифрові технології стали невід'ємною частиною надання послуг через використання мобільних додатків для реєстрації біженців, онлайн-консультування та координації гуманітарної допомоги [1].

Африканський континент надав унікальний досвід роботи в умовах одночасних збройних конфліктів, природних катастроф та епідемій, що вимагало розробки мультикризового підходу до соціальної роботи. Конфлікт у Південному Судані продемонстрував складності надання соціальних послуг в умовах повної відсутності державних структур та хронічної нестабільності [15, 29]. Досвід Руанди після геноциду 1994 року став взірцевим у розробці національної програми травма-інформованої соціальної роботи, що інтегрувала традиційні механізми вирішення конфліктів з сучасними терапевтичними підходами. Інноваційною стала практика "unity and reconciliation" програм, які поєднували індивідуальну роботу з травмою з громадськими ініціативами відновлення соціальної тканини. Мобільні команди соціальних працівників стали стандартом надання послуг у віддалених регіонах, де традиційна інфраструктура була зруйнована або ніколи не існувала [30, 11].

Латиноамериканський регіон розвинув специфічну модель соціальної роботи в умовах хронічного насильства та наркотрафіку, що характеризується інтеграцією превентивних заходів з кризисним втручанням. Колумбійський досвід роботи з внутрішньо переміщеними особами внаслідок збройного конфлікту створив міжнародно визнану модель «подвійного підходу» — одночасної роботи з травмою та соціально-економічною реінтеграцією. Гватемальська модель «*maaya healing*» демонструє ефективність інтеграції автохтонних практик зцілення з західними методами соціальної роботи для

подолання наслідків громадянської війни. Мексиканський досвід роботи з сім'ями жертв насильства розробив інноваційні групові методи роботи, що поєднують взаємопідтримку з адвокацією на рівні державної політики. Регіональна специфіка включала розвиток навичок роботи в умовах постійної загрози безпеці фахівців та необхідності конфіденційності через можливі репресії з боку збройних угруповань [18].

Важливим прикладом є досвід Балканських країн (Хорватія, Боснія і Герцеговина, Сербія) у 1990-х роках. Після збройних конфліктів у регіоні було створено мережу кризових центрів і програм психосоціальної підтримки, які орієнтувалися на відновлення соціальних зв'язків, примирення громад і соціальну реінтеграцію постраждалих (Jones & Dominelli, 2006). Соціальні працівники виконували не лише допоміжну, а й медіаційну функцію, сприяючи подоланню наслідків соціальної поляризації. В Ізраїлі, де соціальна робота тривалий час функціонує в умовах хронічного воєнного ризику, сформовано модель системи громад, здатних самостійно реагувати на надзвичайні ситуації через локальні служби підтримки, групи взаємодопомоги та мобілізацію ресурсів громади [52].

Досвід країн, які пережили масштабні гуманітарні катастрофи (Сирія, Ірак, Афганістан), показує, що ефективна соціальна робота в умовах війни потребує міждисциплінарного підходу, партнерства з міжнародними організаціями (UNICEF, UNHCR, ICRC) та впровадження програм професійної підготовки фахівців з кризового менеджменту, психосоціальної підтримки, соціального консультування [51].

У сучасному контексті війни в Україні міжнародний досвід став основою для розвитку нових професійних ролей соціального працівника — кризового координатора, фасилітатора соціальної згуртованості, менеджера гуманітарних проєктів, фахівця з травмоінформованої практики. Українська соціальна робота поступово інтегрує найкращі міжнародні підходи, адаптуючи їх до власних культурних, соціальних і правових умов [45, 8].

Аналіз міжнародного досвіду засвідчує універсальність певних трансформаційних процесів у соціальній роботі під час збройних конфліктів, незалежно від географічних та культурних особливостей регіонів. Спільними елементами стали децентралізація надання послуг, зростання ролі громадських організацій, інтеграція цифрових технологій та розвиток мультидисциплінарних команд фахівців. Культурна адаптація методів роботи виявилася критичним фактором успішності втручань, що підкреслює необхідність врахування місцевих традицій та звичаїв у розробці програм допомоги. Довгострокова ефективність соціальних втручань корелює з рівнем залученості місцевих спільнот до планування та реалізації програм, а не лише їх пасивного споживання [43, 92].

Міжнародний досвід демонструє, що найуспішніші моделі трансформації соціальної роботи в умовах війни поєднують швидкість реагування на кризу з довгостроковим плануванням постконфліктного відновлення, створюючи сталі системи соціального захисту, здатні протистояти майбутнім викликам.

Отже, узагальнення міжнародного досвіду свідчить, що трансформація соціальної роботи в умовах війни передбачає: переорієнтацію від індивідуальної допомоги до системного підходу, який охоплює громади; посилення ролі соціальних працівників як кризових менеджерів і посередників між державними структурами, громадськістю та міжнародними партнерами; впровадження міжсекторальних моделей взаємодії, що базуються на принципах гуманітарності, прав людини та соціальної справедливості.

Висновки з розділу 1.

У першому розділі дослідження здійснено теоретичний аналіз сутності, змісту та особливостей діяльності фахівців соціальної сфери в екстремальних умовах, зокрема в умовах воєнного конфлікту. Узагальнення наукових джерел, нормативних документів і міжнародного досвіду дало змогу визначити ключові тенденції трансформації соціальної роботи та ролі її фахівців у кризовий період.

1. Встановлено, що соціальна робота в умовах надзвичайних ситуацій та війни ґрунтується на концепції гуманітарного реагування, принципах прав людини, соціальної справедливості, недискримінації та солідарності. Її завданням стає не лише надання допомоги постраждалим, а й відновлення соціальної структури, підтримка психологічної стійкості та розвиток соціального капіталу громади.

2. З'ясовано, що роль фахівця соціальної сфери в екстремальних умовах набуває багатовимірного характеру. Традиційні функції допомоги та консультування поєднуються з новими — кризовим менеджментом, координацією гуманітарних ресурсів, посередництвом між державними структурами, міжнародними організаціями та громадянами. Така еволюція професійних ролей відображає необхідність адаптації соціальної роботи до нових соціально-політичних і психологічних реалій.

3. Аналіз міжнародного досвіду (США, Ізраїль, Балкани, країни Близького Сходу) засвідчив, що соціальні працівники в умовах збройних конфліктів виконують стратегічну функцію у забезпеченні психосоціальної підтримки, реабілітації постраждалих, інтеграції ветеранів, роботі з біженцями та ВПО. Успішні моделі соціальної роботи базуються на міжсекторальній співпраці, розвитку громадної участі, застосуванні травмоінформованих підходів і побудові систем стійких спільнот.

4. Узагальнення теоретичних і практичних підходів дозволило визначити, що трансформація соціальної роботи в умовах війни передбачає: переосмислення професійної ідентичності соціального працівника як агента змін у кризовому суспільстві; формування нових компетентностей: кризового реагування, психосоціальної підтримки, фасилітації згуртованості громад; зміщення акценту від допомоги окремій особі до системного підходу, орієнтованого на стійкість спільнот і соціальну інтеграцію.

Отже, діяльність фахівця соціальної сфери в умовах війни постає як комплексна система взаємодії, що поєднує гуманітарну, психологічну, організаційну та правозахисну компоненти. Теоретичні положення, викладені у першому розділі, створюють методологічну основу для подальшого аналізу практичних аспектів трансформації професійних ролей соціальних працівників в умовах воєнного стану в Україні.

РОЗДІЛ 2.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

2.1 Виклики та завдання соціальної роботи в умовах російської агресії проти України

Повномасштабне російське вторгнення 24 лютого 2022 року кардинально трансформувало соціальний ландшафт України, створивши безпрецедентні виклики для системи соціального захисту населення. Масштабність гуманітарної кризи перевищила всі попередні прогнози та плани реагування, вимагаючи від фахівців соціальної сфери миттєвої адаптації до нових реалій. Руйнування критичної інфраструктури, масові переміщення населення та психологічна травматизація створили комплексну кризу, що потребувала одночасного вирішення на всіх рівнях соціальної системи. Традиційні механізми надання соціальних послуг виявилися недостатніми для відповіді на масштаб та інтенсивність потреб постраждалого населення. Фахівці соціальної сфери опинилися в епіцентрі не лише професійних, а й особистих викликів, оскільки багато з них самі стали внутрішньо переміщеними особами або втратили близьких у результаті війни [23].

Серед головних викликів соціальної роботи в умовах війни – різке зростання потреб населення при обмежених ресурсах соціальної системи; емоційне та професійне вигорання фахівців; недостатній рівень підготовки до роботи в кризових ситуаціях; нестача координації між державними, громадськими та міжнародними структурами. Особливої уваги потребує підтримка вразливих груп: дітей, людей похилого віку, осіб з інвалідністю, ветеранів, сімей загиблих, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з війною [27, 94].

У цих умовах пріоритетними завданнями соціальної роботи стають: забезпечення доступу до соціальних і психологічних послуг; розвиток системи кризового консультування; сприяння соціальній інтеграції внутрішньо переміщених осіб; підтримка сімей військовослужбовців; формування громадської солідарності та культури взаємодопомоги. Важливою сферою є також психосоціальна реабілітація постраждалих і відновлення соціального капіталу громад.

Соціальні працівники мають не лише оперативно реагувати на нагальні потреби населення в умовах війни та надзвичайних ситуацій, а й відігравати ключову роль у стратегічному відновленні суспільства. Йдеться про перехід від короткострокових інтервенцій до системної, довготривалої роботи, спрямованої на подолання соціальних наслідків травматичних подій [28, 243].

Важливою складовою цієї діяльності є розроблення та реалізація комплексних програм соціальної адаптації, що включають психологічну підтримку, відновлення соціальних зв'язків, формування навичок самодопомоги та залучення людей до прийняття рішень, які стосуються їхнього власного життя. Такі програми сприяють поверненню відчуття контролю, суб'єктності та безпеки, що є критично важливим для посттравматичного розвитку.

Окремого значення набуває професійна реінтеграція постраждалих груп: внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, людей, які втратили роботу або засоби до існування через війну чи інші катастрофи [33]. Соціальні працівники виступають посередниками між клієнтом, державними інституціями, роботодавцями та громадськими організаціями, сприяючи відновленню економічної автономії, розвитку нових професійних навичок і розширенню можливостей зайнятості. Така діяльність не лише допомагає окремим людям повернутися до активного життя, а й зміцнює соціально-економічну стійкість громад.

Важливою функцією соціальної сфери в період відновлення є також сприяння відновленню довіри між громадянами та державними інституціями,

між різними групами населення, між людьми, які пережили травматичний досвід [34, 51]. Довіра є фундаментом соціальної взаємодії та основою для формування соціальної солідарності, без якої неможливе стійке відновлення суспільства. Соціальні працівники, використовуючи методи медіації, фасилітації та громадського діалогу, можуть створювати безпечні простори для комунікації, сприяти подоланню упереджень і напружень, підтримувати механізми взаємопідтримки й колективної відповідальності.

Завдання відновлення соціальної справедливості постає як одна з ключових цілей післякризового розвитку. У цьому контексті соціальна робота спрямовується на забезпечення рівного доступу до ресурсів, послуг, можливостей і прав для всіх груп населення, особливо для тих, хто зазнав найбільших втрат або опинився у стані підвищеної вразливості. Реалізація таких підходів потребує ґрунтовного аналізу потреб, подолання структурних бар'єрів, а також адвокації інтересів соціально незахищених категорій [34, 52].

У перспективі виконання цих масштабних завдань неможливе без модернізації системи підготовки фахівців соціальної сфери. Вона має включати розвиток компетентностей у сфері кризового реагування, роботи з травмою, міжкультурної комунікації, цифрових рішень у соціальній роботі, а також формування навичок міжсекторальної взаємодії [31, 17]. Освітні програми мають бути гнучкими, динамічними, практикоорієнтованими та адаптованими до нових глобальних і національних викликів.

Водночас ефективність соціальної роботи в умовах відновлення значною мірою залежить від розвитку міжсекторального партнерства. Співпраця державних інституцій, громадських організацій, бізнесу, академічної спільноти та міжнародних структур дозволяє об'єднати ресурси, розширити спектр послуг і створити інноваційні моделі підтримки. Такий підхід забезпечує не лише швидке реагування на потреби людей, а й формує умови для довготривалої стійкості суспільства [15, 91].

Не менш важливим є впровадження європейських стандартів кризового соціального захисту, що передбачають комплексність допомоги,

міждисциплінарність, орієнтацію на потреби людини та її права, а також прозорість і відповідальність у наданні соціальних послуг. Інтеграція цих стандартів у національну практику дозволить зміцнити інституційну спроможність соціальної сфери та забезпечити високий рівень підтримки постраждалих громадян у періоди кризи.

Специфіка гібридної війни створила унікальні умови для соціальної роботи, де інформаційні атаки та психологічний тиск стали невід'ємною частиною професійної діяльності [4; 6; 11]. Фахівці змушені працювати в умовах постійної загрози ракетних обстрілів, що вимагає розробки нових протоколів безпеки та евакуації клієнтів. Цифрова війна та кібератаки на соціальні служби актуалізували питання захисту персональних даних клієнтів та забезпечення кіберстійкості інформаційних систем. Пропагандистські кампанії ворога спрямовані на підрив довіри до державних інституцій, що ускладнює роботу фахівців та вимагає додаткових зусиль для збереження терапевтичних відносин з клієнтами. Економічні санкції та блокада морських портів призвели до дефіциту ресурсів, що змушує соціальних працівників шукати альтернативні джерела фінансування та матеріальної підтримки для своїх програм [244].

Трансформація потреб населення під час війни демонструє кардинальні зміни у структурі соціальних проблем та пріоритетах втручання, як показано у таблиці 2.1.1.

Таблиця 2.1.1.

Структура соціальних потреб населення України до та під час війни (2023-2024 р.р.)

Категорія потреб	До війни (%)	Під час війни (%)	Зміна
Матеріальна підтримка	35	68	+33
Психологічна допомога	15	45	+30
Медична реабілітація	20	38	+18
Правова допомога	8	28	+20
Житлові питання	12	52	+40
Працевлаштування	25	15	-10
Освітні послуги	18	32	+14

Аналіз представлених даних [5; 10; 11] свідчить про кардинальну зміну пріоритетів соціальної роботи з акцентом на задоволенні базових потреб виживання та безпеки.

Мобільність та гнучкість надання послуг стали критичними факторами ефективності соціальної роботи в умовах активних бойових дій та постійних переміщень населення. Розробка мобільних бригад соціальних працівників дозволила забезпечити доступність послуг навіть у найвіддаленіших та найнебезпечніших регіонах країни.

Цифровізація соціальних послуг прискорила в умовах фізичних обмежень на пересування, створивши нові можливості для дистанційного консультування та координації допомоги. Партнерство з волонтерськими організаціями та міжнародними донорами стало життєво необхідним для забезпечення ресурсної бази соціальних програм. Децентралізація прийняття рішень дозволила регіональним службам швидше реагувати на локальні потреби без довготривалих бюрократичних процедур. Інтеграція соціальних служб з іншими секторами (охорона здоров'я, освіта, правоохоронні органи) створила синергетичний ефект у наданні комплексної допомоги постраждалим [3, 14].

Довгострокові наслідки війни формують нову стратегічну парадигму соціальної роботи, орієнтовану на побудову резилієнтних спільнот та сталих систем соціального захисту. Масштабна травматизація населення вимагає розробки національної системи травма-інформованої допомоги, здатної працювати з мільйонами постраждалих протягом десятиліть [17, 35].

Демографічні зміни, спричинені війною, актуалізують необхідність переосмислення традиційних підходів до роботи з різними віковими групами та сімейними структурами. Постконфліктна реінтеграція військовослужбовців та їхніх сімей потребує розробки спеціалізованих програм, що враховують специфіку військової травми та адаптації до мирного життя. Відбудова зруйнованих територій створює унікальні можливості для впровадження

інноваційних моделей соціальної роботи та громадської участі. Український досвід протистояння російській агресії формує новий глобальний стандарт соціальної роботи в умовах гібридної війни, який може стати корисним для інших країн, що стикаються з подібними викликами у майбутньому [20; 21].

В умовах затяжної війни соціальна робота в Україні трансформується з традиційної системи допомоги в гнучку кризову мережу реагування, яка поєднує державні, муніципальні, громадські та волонтерські ресурси. Зростає роль міжвідомчої співпраці – соціальні служби взаємодіють із медичними, освітніми, правовими та психологічними структурами для забезпечення комплексної підтримки населення. Особливої ваги набуває принцип адресності, коли допомога спрямовується не лише за категоріями вразливості, а за реальними потребами конкретної людини чи сім'ї [28, 244].

Війна виявила також необхідність цифровізації соціальної сфери. Електронні реєстри, онлайн-консультування, дистанційне оформлення соціальних виплат і послуг стають важливими інструментами забезпечення безперервності допомоги навіть у прифронтових регіонах. Водночас це потребує нових компетентностей від соціальних працівників — цифрової грамотності, навичок кризової комунікації, знання етичних норм роботи з травмованими клієнтами.

Не менш актуальним викликом є емоційне вигорання фахівців соціальної сфери, які щодня стикаються з болем, втратою й невизначеністю [18]. Тому необхідно розвивати системи професійної підтримки, зокрема супервізію, інтервізійні групи, психологічний супровід персоналу. Збереження ментального здоров'я самих соціальних працівників є передумовою ефективності всієї системи соціальної допомоги.

Післявоєнний період вимагатиме від соціальної роботи нових стратегій переходу від екстреного реагування до відновлення і розвитку спільнот [22, 4]. Пріоритетом стане соціальна реінтеграція ветеранів і демобілізованих військовослужбовців, підтримка дітей, які втратили батьків, відновлення

житлової інфраструктури, формування громад, спроможних до самоорганізації й взаємопідтримки.

Таким чином, соціальна робота в умовах російської агресії проти України постає не лише як професійна діяльність допомоги, а як інструмент стійкості суспільства, що забезпечує збереження людської гідності, солідарності й соціальної єдності в часи випробувань.

2.2 Трансформація методів та форм соціальної допомоги в воєнний період

Повномасштабна війна в Україні зумовила суттєві зміни у змісті, формах і методах соціальної допомоги. Якщо в довоєнний період система соціальної роботи базувалася переважно на планових заходах соціального захисту, підтримці певних категорій населення та реалізації державних програм, то в умовах воєнного стану вона набула кризового, мобільного та гнучкого характеру [27, 94].

Воєнні обставини кардинально змінили і архітектуру надання соціальної допомоги, змушуючи фахівців відмовлятися від традиційних кабінетних форм роботи на користь мобільних та гнучких підходів. Класична модель планового соціального обслуговування поступилася місцем екстреному реагуванню, де швидкість та доступність стали пріоритетнішими за ретельність діагностики. Індивідуальна робота трансформувалася у напрямку кризової інтервенції з акцентом на стабілізацію психоемоційного стану клієнта та забезпечення його базових потреб. Групові форми роботи набули нового значення як механізм взаємопідтримки та ресурсообміну між постраждалими, особливо серед внутрішньо переміщених осіб. Сімейна терапія адаптувалася до специфіки воєнних травм, інтегруючи методи роботи з горем, втратою та посттравматичним стресом. Громадська соціальна робота розширила свої

межі, включивши елементи цивільного захисту та координації гуманітарної допомоги на рівні територіальних громад [22, 3-4].

Цифрові технології стали каталізатором революційних змін у наданні соціальних послуг, створивши нові можливості для подолання географічних та часових обмежень. Телеконсультування еволюціонувало від допоміжного інструменту до основного способу надання психосоціальної підтримки, особливо для клієнтів у зонах активних бойових дій. Мобільні додатки для соціальних служб дозволили створити прямий канал зв'язку між фахівцями та клієнтами, забезпечуючи оперативність реагування на звернення. Штучний інтелект почав використовуватися для первинного скринінгу психологічного стану клієнтів та автоматизації рутинних процедур документооберту. Онлайн-платформи координації стали ключовим інструментом взаємодії між різними соціальними службами, волонтерськими організаціями та міжнародними партнерами. Цифровий документообіг прискорив процедури оформлення соціальних виплат та послуг, що особливо критично в умовах масових переміщень населення [15, 134].

Методологічна трансформація соціальної роботи проявилася через інтеграцію традиційних підходів з інноваційними техніками, адаптованими до специфіки воєнного часу. Основні напрями методологічних змін включають [5; 13; 17; 34; 37]:

1. Травма-інформована практика: інтеграція розуміння впливу травми на всі аспекти життєдіяльності клієнта у всі форми соціального втручання
2. Ресурсно-орієнтований підхід: фокус на виявлення та мобілізація наявних внутрішніх і зовнішніх ресурсів клієнта для подолання кризи
3. Narrative therapy: використання технік переосмислення травматичного досвіду через конструювання альтернативних життєвих наративів
4. Соматичні методи: включення тілесно-орієнтованих технік для роботи з травматичним досвідом, що зберігається на фізичному рівні

5. Арт-терапевтичні підходи: використання творчих методів для опрацювання травматичних переживань у випадках, коли вербалізація ускладнена

6. Групова динаміка взаємопідтримки: створення терапевтичних груп на основі спільного травматичного досвіду для взаємного зцілення

Ці методологічні інновації дозволили фахівцям ефективніше працювати з різноманітними формами воєнної травми та адаптувати втручання до індивідуальних потреб клієнтів.

Організаційні форми соціальної роботи зазнали радикальної реструктуризації через необхідність швидкого реагування та координації зусиль множинних акторів. Мультидисциплінарні команди стали стандартною формою організації допомоги, об'єднуючи соціальних працівників, психологів, медиків, юристів та волонтерів у єдині робочі групи. Хабова модель надання послуг замінила традиційну галузеву структуру, створивши інтегровані центри допомоги, де клієнт може отримати весь спектр необхідних послуг в одному місці [38, 93].

Мобільні соціальні служби стали ключовим інструментом роботи з населенням, яке неспроможне дістатися до стаціонарних закладів через воєнні обставини. Case management як метод координації індивідуальної допомоги набув нового значення в умовах необхідності інтеграції послуг від різних постачальників. Волонтерські мережі інтегрувалися у професійну систему соціальної роботи, створивши гібридні моделі надання послуг, що поєднують професійну експертизу з громадською активністю [30, 19].

Фінансові механізми соціальної допомоги трансформувалися під впливом воєнних реалій та необхідності швидкого реагування на кризові ситуації. Модель прямих грошових трансфертів стала домінуючою формою матеріальної підтримки, замінивши складні системи натуральної допомоги та пільг. Цифрові платформи для розподілу гуманітарної допомоги дозволили мінімізувати бюрократичні процедури та корупційні ризики при наданні допомоги. Краудфандингові ініціативи стали невід'ємною частиною

фінансування соціальних програм, особливо на локальному рівні та для специфічних цільових груп. Партнерство з міжнародними донорами створило нові можливості для фінансування інноваційних проєктів, але також вимагало адаптації до міжнародних стандартів звітності та моніторингу. Мікрофінансування та соціальне підприємництво набули популярності як способи забезпечення довгострокової фінансової стійкості соціальних ініціатив. Блокчейн-технології почали використовуватися для забезпечення прозорості та підзвітності у розподілі гуманітарної допомоги [9, 437].

Сайко Н. наголошує на необхідності розробки та реалізації системи соціальної роботи з військовими та ветеранами через утворення сітки соціальних служб (державних і недержавних) або створення спеціальних відділів на базі вже існуючих соціальних служб, центрів, які б займалися тими чи іншими питаннями підтримки, інтеграції, адаптації, реабілітації зазначеної категорії населення. Зокрема, варто було б створити координаційний центр з соціальної роботи, який би був проміжною ланкою між військовими структурами і соціальними службами, тобто отримував би інформацію про військових чи ветеранів, яким потрібна підтримка і різного роду допомога та здійснював соціальний супровід [33, 221].

Трансформація методів та форм соціальної допомоги в воєнний період демонструє надзвичайну адаптивність професії до екстремальних обставин та здатність інтегрувати технологічні інновації з гуманістичними цінностями. Перехід від стандартизованих до персоналізованих підходів, інтеграція цифрових технологій з традиційними методами роботи та розвиток нових організаційних форм створили більш гнучку та ефективну систему соціальної допомоги. Воєнний досвід каталізував процеси, які в мирних умовах могли б тривати десятиліття, прискоривши модернізацію всієї галузі соціальної роботи.

Соціальні працівники вимушено змінили підходи до взаємодії з клієнтами: зросла частка екстреної, адресної та польової соціальної роботи [33; 34]. Основними формами допомоги стали тимчасові пункти підтримки

внутрішньо переміщених осіб, гуманітарні хаби, мобільні соціально-психологічні служби, гарячі лінії, онлайн-платформи консультування. У багатьох громадах саме соціальні служби стали центрами координації волонтерської діяльності, прийому гуманітарних вантажів і первинної допомоги постраждалим.

У практику соціальної роботи активно впроваджуються методи кризового втручання, короткострокового консультування, кейс-менеджменту, груп самопомогі, психоедукації та арт-терапії. З'явилися нові напрями: психосоціальна підтримка осіб, які пережили травматичні події; робота з військовими та членами їхніх родин; соціальний супровід сімей, які втратили житло чи рідних [36, 75]. Значного розвитку набула цифрова форма соціальної допомоги. Онлайн-платформи, мобільні застосунки, соціальні мережі стали каналами не лише інформування, а й дистанційного надання послуг від консультацій до оформлення виплат. Такий формат дозволив зберегти доступність допомоги в умовах небезпеки, окупації чи евакуації населення.

Змінилася парадигма надання психологічної допомоги, що проявилось у трансформації усталених принципів її надання (відсутність нейтральної позиції, сетінг, безпечне стає місце, мотивація і запит, що надходить від клієнта, кількість клієнтів – ними стала майже вся країна).

Трансформувалася професійна орієнтація фахівців – психологи різних галузей і підходів стали кризовими психологами і травматерапевтами. Змінилися запити клієнтів, які наразі пов'язані з динамікою тривоги та інших психічних реакцій на стрес, що потребує дещо іншого підходу надання психологічної допомоги (наприклад, зміни позиції фахівця) [18, 45].

Отже, трансформація соціальної допомоги супроводжується низкою труднощів: нестачею ресурсів, перевантаженням працівників, нерівномірним доступом до цифрових технологій, потребою в спеціальній підготовці до роботи в умовах війни. У цих обставинах важливою стає інтеграція державних, громадських і міжнародних ініціатив, створення мереж взаємопідтримки між фахівцями та громадами.

Таким чином, воєнний період став каталізатором інноваційних підходів у соціальній роботі. Трансформація методів і форм допомоги спрямована не лише на подолання наслідків війни, а й на формування нової культури взаємодії – більш гнучкої, орієнтованої на потреби людини, заснованої на емпатії, партнерстві та професійній стійкості. Ці трансформаційні зміни не лише забезпечили виживання системи соціального захисту в кризових умовах, а й заклали основи для більш ефективної та інклюзивної моделі соціальної роботи майбутнього.

Український досвід трансформації соціальних послуг під час війни може стати цінним внеском у глобальну практику кризової соціальної роботи та основою для розробки міжнародних стандартів надання допомоги в екстремальних умовах.

2.3 Взаємодія соціальних служб з іншими інституціями в системі підтримки постраждалих від війни

Ефективна підтримка осіб, які постраждали внаслідок війни, можлива лише за умови тісної міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії соціальних служб із державними, громадськими, освітніми, медичними та міжнародними структурами. Соціальні проблеми, спричинені війною, є комплексними, тому їх розв'язання вимагає скоординованих дій різних суб'єктів соціальної політики.

Насамперед, співпраця соціальних служб із органами місцевого самоврядування забезпечує оперативне реагування на потреби громади, розподіл гуманітарної допомоги, організацію тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб, підтримку сімей військовослужбовців. Важливою складовою є взаємодія з медичними закладами, які надають реабілітаційні, психологічні та психіатричні послуги постраждалим, а також із

системою освіти, що сприяє адаптації дітей, які пережили травму війни, до навчального процесу [41, 112].

Велике значення має співпраця соціальних працівників із центрами безоплатної правової допомоги та юристами громадських організацій. Завдяки цьому постраждалі отримують правову підтримку у питаннях компенсацій, відновлення документів, оформлення соціальних виплат і статусу постраждалих.

Особливу роль відіграють громадські об'єднання, волонтерські ініціативи та міжнародні гуманітарні організації, які оперативно реагують на локальні потреби, мобілізують ресурси та запроваджують інноваційні підходи до надання допомоги. Завдяки спільним проєктам з ООН, ЮНІСЕФ, Міжнародним Червоним Хрестом, IREX, Save the Children, Карітасом та іншими партнерами в Україні реалізуються програми соціальної підтримки, психологічної допомоги, навчання фахівців і розбудови спроможності громад.

Форми взаємодії між інституціями включають укладення меморандумів про співпрацю, створення координаційних рад, міжвідомчих робочих груп, спільних інформаційних платформ і мереж фахівців. Такий формат дозволяє уникати дублювання функцій, раціонально використовувати ресурси та забезпечувати безперервність допомоги від моменту звернення людини до повної реабілітації.

Воєнний контекст радикально трансформував традиційну модель міжвідомчої співпраці, створивши необхідність у формуванні інтегрованої екосистеми підтримки постраждалих від військових дій. Класична секторальна логіка надання послуг виявилася неефективною в умовах комплексних та взаємопов'язаних потреб населення, що змусило державні та недержавні інституції переосмислити принципи взаємодії. Координація між соціальними службами, медичними закладами, освітніми установами, правоохоронними органами та волонтерськими організаціями стала критичним фактором ефективності гуманітарного реагування [47, 81].

Створення єдиних центрів надання послуг дозволило подолати бюрократичні бар'єри та забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем клієнтів. Міжсекторальні робочі групи на місцевому рівні стали механізмом оперативного прийняття рішень та розподілу ресурсів відповідно до пріоритетних потреб територіальних громад. Інформаційний обмін між інституціями прискорився завдяки впровадженню цифрових платформ координації, що дозволило уникнути дублювання послуг та забезпечити всебічне покриття потреб постраждалих [12, 58].

Партнерство з медичними закладами набуло стратегічного значення через необхідність комплексного підходу до фізичної та психосоціальної реабілітації постраждалих від війни. Соціальні працівники інтегрувалися у мультидисциплінарні команди лікарень та реабілітаційних центрів, забезпечуючи психосоціальний супровід медичного лікування. Розробка спільних протоколів ведення пацієнтів з поєднаними фізичними та психологічними травмами дозволила оптимізувати процес відновлення та зменшити ризики повторної травматизації. Створення соціальних кабінетів у медичних установах забезпечило безперервність соціального супроводу від моменту госпіталізації до повної реінтеграції у суспільство. Телемедицина та дистанційне соціальне консультування створили синергетичний ефект, особливо для роботи з клієнтами у віддалених регіонах. Спільна підготовка медичного персоналу та соціальних працівників з питань травма-інформованої практики підвищила якість міждисциплінарної взаємодії та покращила результати лікування [16, 64].

Освітні інституції стали ключовими партнерами у забезпеченні соціальної адаптації дітей та підлітків, постраждалих від військових дій. Шкільні соціальні працівники трансформували свою роль від превентивної роботи до кризисної інтервенції, стаючи першою лінією виявлення та підтримки травмованих учнів. Інтеграція психосоціальної підтримки у навчальний процес дозволила забезпечити терапевтичне середовище для дітей, які пережили воєнні травми.

Співпраця з педагогічним персоналом у розробці індивідуальних планів навчання для дітей з особливими потребами, спричиненими війною, стала стандартною практикою. Університети та коледжі адаптували свої програми для підтримки студентів-внутрішньо переміщених осіб, створивши спеціальні соціальні служби кампусів. Дистанційні освітні технології інтегрувалися з онлайн-платформами соціальної підтримки, створивши комплексну систему супроводу навчального процесу в умовах війни. Професійна переорієнтація та навчання нових спеціальностей для постраждалих від війни стали спільною ініціативою освітніх закладів та служб зайнятості [12; 19; 20].

Правоохоронні органи та система правосуддя стали незамінними партнерами у захисті прав постраждалих та документуванні воєнних злочинів. Соціальні працівники інтегрувалися у процедури допиту свідків та потерпілих, забезпечуючи психологічну підтримку та адвокацію їхніх інтересів під час кримінальних розслідувань.

З огляду на те, що наша країна вже четвертий рік знаходиться в надзвичайно важкій чре́звичайній ситуації, що викликана повномасштабним військовим вторгненням з боку росії, потребує дослідження проблема пошуку підвищення якості надання соціальних послуг в умовах спеціалізованих соціальних інституцій державного та громадського секторів за допомогою соціально-виховних впливів, які здатні забезпечити підвищення адаптаційного потенціалу клієнтів різних соціальних та вікових груп за рахунок підвищення рівня їхньої резилієнтності.

Спеціалізовані підрозділи з розслідування воєнних злочинів включили соціальних працівників для роботи з особливо вразливими категоріями свідків, зокрема дітьми та особами з психічними розладами. Програми захисту свідків розширилися за рахунок соціального супроводу, що включав психологічну підтримку, допомогу у працевлаштуванні та житлових питаннях. Нотаріальні служби та органи реєстрації актів цивільного стану співпрацюють із соціальними службами у вирішенні питань відновлення документів та юридичного статусу постраждалих. Служби пробації

адаптували свої програми для роботи з військовослужбовцями, які вчинили правопорушення внаслідок посттравматичного стресу [19,].

Інституційна взаємодія в системі підтримки постраждалих від війни демонструє еволюцію від фрагментованої до інтегрованої моделі надання послуг, де соціальні служби виконують координуючу та інтегративну функцію. Синергетичний ефект міжсекторального партнерства проявляється через підвищення ефективності використання ресурсів, покращення якості послуг та зменшення ризиків вторинної травматизації клієнтів. Цифровізація процесів координації створила технологічну основу для масштабування успішних практик взаємодії на національному рівні. Розвиток мережових форм організації послуг дозволив забезпечити гнучкість та адаптивність системи підтримки до мінливих потреб воєнного часу.

Український досвід побудови інтегрованої системи міжінституційної взаємодії в умовах війни формує новий стандарт координації гуманітарного реагування, який може бути адаптований іншими країнами для підготовки до кризових ситуацій та забезпечення ефективної підтримки постраждалого населення.

Висновки з розділу 2.

У процесі аналізу специфіки соціальної роботи в умовах російської агресії проти України встановлено, що професійна діяльність фахівців соціальної сфери набула нових змістових і організаційних характеристик. Соціальні працівники опинилися на передовій гуманітарного фронту, де головними викликами стали забезпечення базових потреб населення, психологічна підтримка, сприяння адаптації внутрішньо переміщених осіб, підтримка сімей військовослужбовців, осіб з інвалідністю та дітей, які пережили травматичний досвід війни.

Війна спричинила трансформацію методів і форм соціальної допомоги. Зокрема, відбулося розширення практик кризового реагування, зросла роль дистанційних і цифрових сервісів, волонтерських ініціатив, мультидисциплінарних команд, а також мобільних соціальних офісів. Соціальна робота стала більш оперативною, міжсекторальною та зорієнтованою на конкретні життєві ситуації клієнтів. Важливою тенденцією є поєднання класичних підходів соціальної підтримки з сучасними технологіями — онлайн-консультуванням, цифровим документообігом, електронними платформами для обліку та координації допомоги.

Ключовим чинником ефективності соціальної допомоги стало налагодження взаємодії соціальних служб з іншими інституціями: органами влади, медичними та освітніми установами, центрами зайнятості, громадськими організаціями, міжнародними фондами. Саме міжвідомча та міжсекторальна співпраця забезпечує комплексність підтримки постраждалих від війни, інтеграцію різних ресурсів і підвищення якості соціальних послуг.

Отже, в умовах війни соціальна робота в Україні перетворилася на стратегічно важливий напрям державної гуманітарної політики. Її розвиток потребує посилення кадрового потенціалу, професійної підготовки фахівців до дій у кризових умовах, удосконалення нормативно-правової бази та розширення партнерських мереж для забезпечення сталого соціального відновлення українського суспільства.

РОЗДІЛ 3.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ РОЛІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1 Методологія та організація дослідження професійної діяльності соціальних працівників в умовах війни

У сучасних умовах російсько-української війни соціальна сфера постає однією з ключових ланок забезпечення стійкості держави та підтримки населення, що зазнало втрат, переміщення, психологічних травм і соціально-економічної дестабілізації. Соціальні працівники виконують критично важливі функції у збереженні соціального порядку, забезпеченні доступу до базових прав і послуг, організації допомоги людям, які опинилися у кризових умовах, та у відновленні ресурсів громад. У зв'язку з цим їхня професійна діяльність вимагає поглибленого наукового вивчення, яке дозволяє осмислити особливості роботи в умовах високої невизначеності, ризиків і постійних соціальних викликів.

Дослідження професійної діяльності соціальних працівників у контексті війни має не лише описовий, а й аналітичний та прогностичний характер. Воно спрямоване на з'ясування того, як змінюється зміст соціальної роботи під впливом воєнних обставин, які нові функції, компетентності та форми взаємодії висуваються на передній план, які труднощі та професійні дилеми виникають у фахівців, а також яким чином ці фактори впливають на ефективність соціальних послуг і якість підтримки отримувачів допомоги. Осмислення цих аспектів має важливе значення для розроблення моделей підготовки майбутніх фахівців, удосконалення управлінських рішень та сучасних практик соціального захисту.

Дослідження проведено на базі Комунальної установи «Центр надання соціальних послуг Журавненської селищної рад» (КУ «ЦНСП Журавненської

селищної ради»). Формування вибірки дослідження становило окремий методологічний виклик, оскільки потрібно було забезпечити репрезентативність при врахуванні специфіки воєнного часу. Вибірка складала 30 фахівців соціальної сфери, які продовжують професійну діяльність в умовах війни на різних територіях України (Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Київська, Сумська, Чернігівська, Одеська області). Географічне розподілення учасників охопило як прифронтові регіони, так і територіально віддалені від активних бойових дій області. До складу респондентів увійшли соціальні працівники територіальних центрів соціального обслуговування, фахівці органів опіки та піклування, працівники центрів соціальних послуг для сім'ї, дітей та молоді, а також представники громадських організацій соціального спрямування. Критеріями відбору стали: мінімальний стаж роботи у соціальній сфері два роки, продовження професійної діяльності під час війни та готовність до участі в дослідженні.

Учасники дослідження – колеги автора, з якими налагоджена постійна співпраця та обмін досвідом в процесі реалізації професійних функцій. Спілкування та опитування проведено шляхом дистанційних технологій (Zoom, Meet, Google).

Емпіричне дослідження трансформації ролі фахівця соціальної сфери в умовах війни потребувало ретельного вибору методологічних підходів, здатних відобразити складність і багатоаспектність цього явища. Методологічний фундамент дослідження ґрунтувався на поєднанні кількісних підходів із глибоким розумінням контекстуальних особливостей професійної діяльності в екстремальних умовах. Дослідження було спрямоване на виявлення специфічних змін у професійних функціях, компетенціях і підходах соціальних працівників, які виникли внаслідок воєнного стану. Центральним завданням стало з'ясування того, яким чином війна впливає на трансформацію традиційних ролей фахівців соціальної сфери та формування нових професійних ідентичностей.

Анкетування як основний метод збору емпіричних даних виявилось найбільш доцільним інструментом для дослідження такої делікатної та складної тематики. Цей метод дозволив охопити достатню кількість респондентів при збереженні анонімності, що створило сприятливі умови для отримання відвертих відповідей про професійні виклики та особисті переживання. Анкетування забезпечило можливість систематизованого збору інформації про зміни в професійній діяльності, нові форми роботи з клієнтами, адаптаційні стратегії та психологічні аспекти професійного функціонування в умовах війни. Структурований характер анкети (Додаток А) дав змогу отримати порівнянні дані від різних респондентів, що стало основою для подальшого аналізу та узагальнення результатів. Водночас, відкриті запитання в анкеті створили простір для вираження індивідуального досвіду та рефлексій учасників дослідження.

Розробка анкети базувалася на принципі комплексного охоплення різних аспектів професійної трансформації соціальних працівників. Структура інструментарію включала блоки запитань, спрямованих на з'ясування змін у функціональних обов'язках, появи нових видів діяльності, трансформації методів роботи з клієнтами та адаптаційних механізмів. Окремий розділ анкети присвячувався психологічним аспектам професійної діяльності, включаючи рівень стресу, механізми подолання травматичного досвіду та зміни в професійній мотивації. Запитання формувалися таким чином, щоб мінімізувати можливість соціально бажаних відповідей і створити атмосферу довіри між дослідником і респондентом. Анкета містила як закриті запитання зі шкалами оцінювання, так і відкриті, що дозволяли респондентам деталізувати свій досвід. Пілотне тестування анкети на невеликій групі фахівців дало змогу внести корективи та забезпечити зрозумілість формулювань.

Принцип добровільності участі в дослідженні набув особливого значення в контексті воєнного часу, коли багато фахівців перебувають у стані підвищеного психологічного навантаження. Етичні засади дослідження

передбачали повну анонімність відповідей, право респондента припинити участь у будь-який момент та отримання інформованої згоди на участь. Конфіденційність забезпечувалася через кодування анкет без вказівки персональних даних та зберігання матеріалів дослідження в захищеному форматі. Особлива увага приділялася психологічному комфорту учасників, враховуючи травматичний характер досвіду роботи в умовах війни. Принцип «не нашкодити» реалізовувався через уникнення надто детального розпитування про травматичні події та надання контактів служб психологічної підтримки. Респонденти отримували попередню інформацію про мету дослідження та способи використання результатів.

Організаційні аспекти проведення дослідження потребували гнучкості та адаптації до умов воєнного стану. Збір даних здійснювався протягом трьох місяців із використанням різних каналів комунікації: особисті зустрічі в безпечних локаціях, онлайн-платформи та поштове надсилання анкет. Такий підхід забезпечив доступність участі для фахівців із різних регіонів і різних умов роботи. Координація процесу збору даних вимагала постійного моніторингу безпекової ситуації та готовності до коригування планів. Встановлення довірливих стосунків із респондентами відбувалося через професійні мережі та рекомендації колег. Процедура заповнення анкети займала в середньому 25-30 хвилин, що дозволяло отримувати розгорнуті відповіді без надмірного навантаження на учасників. Контроль якості збору даних включав перевірку повноти заповнення анкет та своєчасне уточнення незрозумілих моментів.

Методологічна основа даного емпіричного дослідження створила необхідні передумови для систематичного аналізу трансформації ролі фахівців соціальної сфери в умовах війни. Поєднання структурованого анкетування з принципами етичності та гнучкості в організації збору даних забезпечило отримання достовірної інформації про складні процеси професійної адаптації та трансформації. Вибірка з 30 респондентів, хоча й обмежена за обсягом, відображає різноманітність досвіду фахівців із різних

регіонів і сфер соціальної роботи, що дає підстави для формулювання обґрунтованих висновків про характер і напрями змін у професійній діяльності соціальних працівників під впливом воєнних обставин.

3.2 Аналіз результатів опитування фахівців соціальної сфери щодо змін у професійній діяльності

Проведене опитування фахівців соціальної сфери продемонструвало глибокі трансформаційні процеси в професійній діяльності, спричинені воєнними обставинами. Аналіз отриманих даних розкриває багатовимірність змін, які відбулися в традиційних підходах до соціальної роботи. Респонденти засвідчили радикальне переосмислення професійних ролей, адаптацію методологічних підходів та формування нових компетенцій. Відповіді учасників дослідження демонструють не лише реактивну адаптацію до екстремальних умов, але й проактивне створення інноваційних практик соціальної підтримки. Особливо показовими виявилися зміни у співвідношенні традиційних і новостворених функціональних обов'язків, що свідчить про кардинальну трансформацію самої природи соціальної роботи в умовах війни.

Структурний аналіз професійних змін виявив неоднорідність адаптаційних процесів залежно від сфери діяльності та географічного розташування респондентів.

Фахівці з прифронтових територій демонструють більш радикальні зміни у професійних функціях, тоді як представники областей, віддалених від території бойових ді, виявляють поступову еволюцію традиційних підходів. Дані опитування свідчать про формування нової професійної ідентичності соціальних працівників, яка інтегрує традиційні цінності допомоги з екстремальними методами кризового втручання. Респонденти підкреслюють

трансформацію професійного мислення від планованого до ситуаційного, від індивідуального до командного підходу. Характерною особливістю стало розширення меж професійної відповідальності, коли соціальні працівники виконують функції, які раніше належали іншим фахівцям. Як показують дані, представлені в таблиці 3.2.1, найбільших змін зазнали функції, пов'язані з роботою з внутрішньо переміщеними особами та наданням психологічної підтримки.

Таблиця 3.2.1.

**Рівень змін у професійних функціях соціальних працівників
(у % від загальної кількості респондентів)**

Напрямок діяльності	Не змінилися (1-2 бали)	Помірні зміни (3 бали)	Значні зміни (4-5 балів)
Робота з ВПО	13,3	26,7	60,0
Надання психологічної підтримки	16,7	30,0	53,3
Координація гуманітарної допомоги	20,0	33,3	46,7
Соціальний супровід сімей	30,0	40,0	30,0
Робота з дітьми-сиротами	40,0	36,7	23,3
Робота з особами похилого віку	46,7	33,3	20,0
Документообіг та звітність	50,0	30,0	20,0

Аналіз методологічних трансформацій розкриває складний процес адаптації традиційних підходів соціальної роботи до екстремальних умов функціонування. Респонденти засвідчили необхідність радикального перегляду класичних методів індивідуального та групового консультування, їх адаптації до специфіки травматичного досвіду клієнтів. Виявилася тенденція до скорочення тривалості втручання та підвищення інтенсивності професійного впливу, що зумовлено кризовим характером більшості звернень. Соціальні працівники відзначили зростання ролі міждисциплінарного підходу

та необхідність оволодіння суміжними компетенціями з психології, юриспруденції та медицини.

Особливо актуальним стало використання технологій дистанційної роботи, яка від вимушеної альтернативи перетворилася на повноцінний інструмент професійного втручання. Більшість респондентів підкреслили зростання ролі превентивної соціальної роботи та розвитку громадських ініціатив як ефективних механізмів подолання наслідків травматизації населення.

Комплексний аналіз компетентнісних трансформацій демонструє формування нової професійної парадигми, де традиційні навички доповнюються специфічними вміннями роботи в екстремальних умовах. Респонденти одностайно відзначили критичну важливість розвитку стресостійкості та навичок емоційної саморегуляції як основи професійного функціонування в умовах постійного психологічного навантаження.

Зросла значущість організаційних компетенцій, здатності до швидкого прийняття рішень і координації зусиль різних служб та організацій. Особливого значення набули культурні компетенції, пов'язані з роботою з різноманітними групами внутрішньо переміщених осіб, що мають специфічні потреби та досвід.

Дані, представлені в таблиці 3.2.2, ілюструють пріоритетність різних компетенцій з точки зору практикуючих фахівців і демонструють зміщення акцентів від традиційних консультативних навичок до кризових і організаційних компетенцій.

Таблиця 3.2.2.

Рейтинг найбільш затребуваних компетенцій в умовах війни (за частотою вибору респондентів)

Рангове місце	Компетенція	Частота вибору (%)	Пріоритетність
1	Кризове втручання	83,3	Критична
2	Психологічна стійкість	76,7	Критична
3	Швидке прийняття рішень	70,0	Висока

4	Навички роботи з травмою	66,7	Висока
5	Координація з різними службами	63,3	Висока
6	Комунікативні навички	56,7	Помірна
7	Організаційні здібності	53,3	Помірна
8	Знання законодавства про ВПО	46,7	Помірна

Психологічні аспекти професійної трансформації соціальних працівників у воєнний період демонструють складну й водночас парадоксальну динаміку, що поєднує різке зростання професійного стресу із посиленням мотивації до діяльності.

Результати опитування засвідчили, що вже у перші місяці війни інтенсивність професійного навантаження зростає настільки, що в багатьох фахівців рівень стресу сягає критичних позначок. Це було пов'язано з різким збільшенням кількості клієнтів, необхідністю приймати швидкі рішення в умовах невизначеності, роботою з глибоко травмованими людьми та постійною емоційною напругою, що супроводжувала щоденну діяльність.

Такі обставини створили ситуацію, у якій традиційні механізми регуляції стресу виявилися недостатніми, що актуалізувало потребу в переосмисленні професійної ролі та застосуванні нових стратегій психологічного подолання.

Водночас отримані дані демонструють іншу, не менш значущу тенденцію, а саме формування нових адаптивних механізмів, які сприяли підтримці професійної стійкості. Особливо важливою виявилася роль неформальних мереж взаємодопомоги між колегами: регулярні обміни досвідом, емоційна підтримка, колегіальні обговорення складних випадків та взаємне підстрахування стали своєрідним захисним буфером від професійного виснаження. Саме ці мережі, а не лише формалізовані інституційні системи, забезпечили можливість втримати ефективність діяльності в умовах перевантаження. У контексті війни такі горизонтальні зв'язки набули значення

елемента професійної культури та стали ресурсом, що підтримував стабільність роботи соціальної сфери.

Зміни торкнулися і професійної мотивації. Респонденти засвідчили, що традиційні стимули, такі як стабільність зайнятості, інституційні вимоги, рутинні обов'язки відійшли на другий план. На перший план вийшло глибоке внутрішнє усвідомлення суспільної значущості власної роботи, почуття місії та відповідальності перед клієнтами, а також переконання у необхідності власного внеску у підтримку людей у кризі. Багато фахівців визначили це як найсильніший мотиваційний фактор, який допомагав продовжувати діяльність навіть у стані емоційного перенавантаження.

У низці випадків професійна ідентичність трансформувалася від інструментального розуміння ролі соціального працівника до глибоко особистісного, екзистенційно забарвленого прийняття професії як життєвого покликання.

Водночас у частини респондентів виявлені прояви професійного вигорання, що свідчить про значні індивідуальні відмінності у здатності адаптувати копінг-стратегії до екстремальних умов. Недостатність інституційної підтримки, хронічна втома, відсутність часу на відновлення, постійні емоційно виснажливі ситуації та невизначеність майбутнього стали чинниками, які сприяли виснаженню частини фахівців. Це підкреслює необхідність розроблення в майбутньому цілеспрямованих програм професійної підтримки, супервізії та профілактики вигорання для працівників соціальної сфери.

Узагальнення результатів дослідження підтверджує, що професійна ідентичність соціальних працівників у період війни зазнала кардинальної, структурної трансформації. Йдеться не про тимчасову реакцію на кризу, а про формування нової парадигми професійного функціонування. Інтеграція традиційних цінностей соціальної допомоги з інноваційними методами кризового втручання та міжсекторальними практиками створила унікальну

модель соціальної роботи, орієнтовану на стійкість, швидке реагування, мобільність та глибоку емпатію.

Респонденти не лише адаптувалися до нових реалій, а й активно долучалися до створення оновлених форм підтримки: мобільних бригад, онлайн-сервісів допомоги, кризових центрів, партнерських проєктів з місцевими громадами та міжнародними гуманітарними організаціями. Це свідчить про здатність соціальної сфери генерувати інновації навіть у надзвичайно складних обставинах.

Отримані дані підтверджують гіпотезу про те, що війна стала каталізатором не руйнування, а модернізації системи соціальної роботи в Україні. Вона сприяла переосмисленню ролі соціального працівника, формуванню нових компетентностей, зміцненню професійної спільноти та становленню більш гнучких і адаптивних моделей соціальної підтримки. У довгостроковій перспективі це може стати основою для якісно нового етапу розвитку української соціальної роботи та підвищення її здатності реагувати на складні суспільні кризи.

3.3 Рекомендації щодо адаптації професійної підготовки соціальних працівників до роботи в умовах війни

Результати емпіричного дослідження дають підстави стверджувати, що сучасна система професійної підготовки фахівців соціальної сфери потребує сутнісного переосмислення з огляду на виклики функціонування в умовах воєнного стану та інших надзвичайних ситуацій. Виявлено, що традиційна освітня парадигма, яка передбачає поступове оволодіння теоретичними знаннями та лінійне нарощування практичних умінь, виявилася концептуально недостатньою для ефективного формування готовності фахівців до діяльності в кризових контекстах.

Війна продемонструвала розрив між академічною підготовкою та реальними потребами професійної практики, зумовивши потребу в інтенсифікації й оновленні змістових, організаційних та методичних засад навчання майбутніх соціальних працівників [31, 14].

Емпіричні дані свідчать про те, що компетенції кризового втручання, психологічної підтримки, роботи з травмою, організації міжсекторальної взаємодії та швидкої оцінки потреб клієнтів мають бути інтегровані не як факультативні елементи, а як центральні складові сучасної освітньої програми. Уже в перші місяці повномасштабної війни випускники ЗВО зіштовхнулися з комплексними проблемами – роботою з внутрішньо переміщеними особами, сім'ями у стані гострої кризи, жертвами насильства, військовими та їхніми родинами – до яких їхня традиційна професійна підготовка не забезпечувала достатньої готовності. Ці ситуації вимагали від фахівців вміння діяти в умовах невизначеності, оперативно приймати рішення, демонструвати високий рівень психологічної витривалості та етичної відповідальності.

Отже, виникає потреба у формуванні нової моделі професійної підготовки, що ґрунтується на засадах компетентнісного, практикоорієнтованого та трансдисциплінарного підходів. Така модель має включати системне опанування технологій кризового менеджменту, медіації, психосоціальної підтримки, роботи з травмоінформованими підходами, а також розвиток навичок взаємодії у багатoproфільних командах.

Особливого значення набуває впровадження симуляційних методів навчання, моделювання кризових сценаріїв, наскрізної практичної підготовки та партнерства з органами місцевого самоврядування, службами цивільного захисту, громадськими організаціями й міжнародними інституціями [4, 47].

Отримані результати засвідчують необхідність не просто модернізації, а структурної трансформації професійної освіти фахівців соціальної сфери. Формування готовності до роботи в екстремальних умовах має розглядатися не як додатковий компонент, а як базовий елемент професійної кваліфікації,

що визначає здатність соціального працівника ефективно виконувати свою роль в умовах соціальної нестабільності та підвищених ризиків.

Концептуальною основою оновленої системи підготовки має стати принцип подвійної готовності: здатність працювати як у стандартних умовах мирного часу, так і в екстремальних ситуаціях воєнного стану. Модернізація навчальних програм потребує не механічного додавання нових дисциплін, а органічного переосмислення всього змісту професійної освіти через призму можливих кризових сценаріїв [35, 83].

Трансформація методологічної підготовки соціальних працівників має ґрунтуватися на синтезі класичних підходів із сучасними техніками роботи з травмою та кризового консультування. Викладення традиційних методів соціальної роботи потребує доповнення практичними кейсами, що відображають специфіку роботи з внутрішньо переміщеними особами, родинами загиблих військових, дітьми з травматичним досвідом.

Особливої уваги заслуговує розвиток навичок швидкої діагностики кризових станів і прийняття рішень в умовах обмеженої інформації та часових ресурсів. Студентам необхідно опановувати техніки психологічної першої допомоги, методи групової роботи з травмованими особами, підходи до роботи в умовах колективної травми.

Практична підготовка має включати симуляційні вправи, які моделюють екстремальні ситуації професійної діяльності та вимагають мобілізації всіх наявних компетенцій. Розвиток критичного мислення та рефлексивних навичок стає особливо актуальним для формування здатності аналізувати власну діяльність і приймати етичні рішення в складних професійних дилемах. Інтеграція міждисциплінарного підходу дозволить майбутнім фахівцям ефективно взаємодіяти з представниками інших професій у кризових ситуаціях [29].

Психологічна підготовка до роботи в умовах війни становить окремий напрям модернізації освітніх програм, оскільки традиційні курси з психології не охоплюють специфіку функціонування в екстремальних умовах.

Формування стресостійкості та емоційної стабільності має починатися з перших років навчання через систему спеціальних тренінгів і практичних вправ. Студентам необхідно засвоювати техніки самозбереження та профілактики професійного вигорання, оскільки робота в умовах війни пов'язана з підвищеним ризиком травматизації самих фахівців. Розвиток емпатійних здібностей має поєднуватися з формуванням професійної дистанції та захисних механізмів, що дозволяють зберігати психологічну стійкість при роботі з важкими випадками. Особливої уваги потребує підготовка до роботи з власними травматичними переживаннями, оскільки багато соціальних працівників самі можуть бути постраждалими від військових дій. Включення в навчальні плани дисциплін з кризової психології, психології катастроф і травматології дозволить сформувати комплексне розуміння психологічних процесів, що відбуваються в умовах військового конфлікту [7; 18].

Практико-орієнтована модель навчання вимагає кардинального перегляду системи практичної підготовки студентів і створення нових форматів взаємодії з працедавцями. Навчальні заклади мають розвивати партнерські відносини з організаціями, що працюють у сфері надання допомоги постраждалим від війни, щоб забезпечити студентам можливість отримати реальний досвід роботи з актуальними професійними викликами. Система супервізії та mentoring набуває критичного значення для підтримки молодих фахівців у перші роки професійної діяльності, особливо в умовах підвищеного стресу і складності випадків.

Створення спеціалізованих центрів практичної підготовки при навчальних закладах дозволить моделювати різні сценарії професійної діяльності та відпрацьовувати навички в контрольованому середовищі. Розробка системи сертифікації додаткових компетенцій у сфері кризового втручання стане механізмом підтвердження готовності фахівців до роботи в екстремальних умовах [15, 137]. На основі аналізу результатів дослідження

сформульовано конкретні рекомендації щодо змісту професійної підготовки соціальних працівників.

Ключові напрями модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери формуються на перетині викликів воєнного часу та необхідності побудови стійкої системи соціального захисту. Одним із концептуальних векторів оновлення є інтеграція кризових компетенцій у традиційні навчальні дисципліни. Йдеться не лише про розширення змісту окремих курсів, а про перегляд їхньої логіки через призму можливих екстремальних ситуацій. Використання кейсів воєнного часу, аналіз реальних ситуацій з практики соціальних служб та включення сценаріїв кризового реагування у практичні заняття забезпечує формування у студентів готовності діяти в умовах невизначеності та високого стресового навантаження.

Важливим напрямом є розвиток спеціалізованих освітніх модулів, зосереджених на роботі з індивідуальною та колективною травмою. Виділення окремих курсів, присвячених подоланню посттравматичних станів, роботі з гострою та хронічною травмою, методам кризової інтервенції та супроводу постраждалих, є необхідною умовою формування компетентного фахівця, здатного надавати професійну допомогу у складних психосоціальних контекстах.

Не менш значущим є формування навичок міждисциплінарної співпраці. Сучасні виклики висувають вимогу до соціальних працівників ефективно взаємодіяти з фахівцями суміжних сфер – психологами, юристами, медичними працівниками, педагогами. Організація інтегрованих занять, спільних тренінгів і практичних командних проєктів сприяє розвитку міжпрофесійної комунікації та дозволяє майбутнім фахівцям освоїти механізми роботи комплексної допомоги клієнтам у кризі.

Окремої уваги потребує створення симуляційних центрів, які забезпечують можливість моделювання екстремальних ситуацій із максимальною наближеністю до реальних умов. Використання рольових методів, інсценованих кризових сценаріїв, мультимедійних технологій і

технічних засобів дозволяє студентам у безпечному середовищі відпрацювати алгоритми дій, навички комунікації, прийняття рішень і лідерства в умовах стресу. Подібні практики є стандартом у системах підготовки фахівців у багатьох країнах і значно підвищують рівень професійної готовності.

Важливою складовою професійної модернізації виступає розширення програм психологічної підготовки та формування навичок самозбереження. Опанування технік управління стресом, розвитку особистісної стійкості, емоційної регуляції та профілактики професійного вигорання має стати невід'ємною частиною обов'язкового навчального плану. Підготовка соціальних працівників до роботи в умовах війни безпосередньо залежить від їхньої здатності зберігати психічне здоров'я, що, у свою чергу, визначає якість допомоги, яку вони надають клієнтам.

У сучасних умовах особливої актуальності набуває система безперервного навчання та підвищення кваліфікації. Гнучкі програми післядипломної освіти, тренінги, короткострокові сертифікаційні курси з кризових методик дозволяють адаптувати вже працюючих фахівців до нових професійних викликів і оперативно впроваджувати інноваційні підходи у практику соціальної роботи.

Окремо слід наголосити на потребі розроблення спеціалізованих етичних стандартів діяльності соціальних працівників в умовах війни. Такий етичний кодекс має визначати правові, моральні та професійні орієнтири у ситуаціях, пов'язаних із ризиками для життя, роботою з травматичними подіями, конфіденційністю, інформаційною чутливістю та взаємодією з різними категоріями постраждалого населення.

Завершальним елементом модернізаційної моделі є формування системи наставництва та супервізійної підтримки молодих фахівців. Інституційно організовані механізми супроводу випускників у перші роки професійної діяльності – через залучення досвідчених менторів, регулярні супервізійні зустрічі та професійні консультації – сприяють стабілізації професійного

розвитку, зниженню ризиків емоційного виснаження та підвищують якість надання соціальних послуг.

Висновки з розділу 3.

Проведене емпіричне дослідження дозволило з'ясувати особливості трансформації професійної діяльності фахівців соціальної сфери в умовах війни та окреслити напрями вдосконалення їхньої підготовки до роботи в кризових ситуаціях.

У процесі реалізації дослідження була визначена методологія та організація вивчення проблеми. Застосовано анкетування та напівструктуровані інтерв'ю соціальних працівників, які здійснюють професійну діяльність у державних і недержавних установах. Це дозволило виявити реальні зміни в їхніх професійних функціях, навантаженні, формах взаємодії з клієнтами та рівні емоційного вигорання.

Аналіз результатів опитування показав, що більшість фахівців соціальної сфери відзначають значне ускладнення своїх професійних завдань у зв'язку з військовими подіями. Основними тенденціями є: зростання кількості клієнтів, потреба у швидкому реагуванні на кризові ситуації, розширення спектра соціальних послуг (зокрема, гуманітарної, психологічної, правової допомоги), а також необхідність взаємодії з великою кількістю партнерських структур. Водночас виявлено дефіцит ресурсів, недостатню психологічну підтримку самих працівників, обмежені можливості підвищення кваліфікації в умовах воєнного стану.

На основі отриманих даних сформульовано рекомендації щодо адаптації професійної підготовки соціальних працівників до умов війни.

Серед пріоритетів:

- включення до освітніх програм модулів із кризової, воєнної та післявоєнної соціальної роботи;
- розвиток компетентностей у сфері психосоціальної підтримки, стресостійкості та самодопомоги;
- формування навичок міжвідомчої взаємодії, комунікації з волонтерськими і міжнародними структурами;
- використання цифрових технологій у наданні соціальних послуг і дистанційній підтримці клієнтів.

Отже, результати дослідження засвідчують, що війна суттєво трансформувала роль фахівця соціальної сфери, підвищивши вимоги до його професійної гнучкості, емоційної зрілості та готовності діяти в умовах невизначеності. Адаптація системи професійної підготовки соціальних працівників до цих нових реалій є ключовою умовою підвищення ефективності соціальної допомоги населенню в умовах воєнних і післявоєнних викликів.

ВИСНОВКИ

Проведене комплексне дослідження трансформації ролі фахівця соціальної сфери в умовах війни в Україні дозволило не лише теоретично осмислити сутність і закономірності змін у професійній діяльності соціальних працівників, а й емпірично підтвердити глибинні структурні перетворення галузі. У результаті аналізу виявлено, що війна стала не лише кризовим випробуванням для системи соціального захисту, а й каталізатором її модернізації, переосмислення професійних ролей і оновлення концептуальних підходів до соціальної роботи як науки і практики.

Аналіз теоретичних основ діяльності фахівця соціальної сфери в екстремальних умовах дав змогу виокремити фундаментальні методологічні орієнтири, що визначають зміст, логіку та перспективи розвитку сучасної соціальної роботи в умовах війни та надзвичайних ситуацій. Встановлено, що інтеграція принципів кризової інтервенції, травмаорієнтованої практики, ресурсного, екологічного та системного підходів, а також концепції психосоціальної підтримки формує нову якість професійної діяльності, у межах якої соціальний працівник виступає не лише носієм професійних знань, а й агентом соціальної стабілізації та адаптації. Така методологічна інтеграція забезпечує багатовимірне реагування на наслідки війни, дозволяючи одночасно працювати з індивідуальною, сімейною й громадською системами, враховуючи динаміку їхнього функціонування в умовах тривалої нестабільності.

Особлива увага приділяється кризовим і травмаорієнтованим моделям, які визначають зміст першочергових дій фахівця: стабілізацію емоційного стану клієнта, відновлення базових відчуттів безпеки, актуалізацію внутрішніх ресурсів та формування стратегій подолання. Водночас системний і ресурсний підходи дозволяють розглядати клієнта не лише в контексті втрат і потреб, а як суб'єкта, здатного до відновлення, прийняття рішень та взаємодії з доступними соціальними, інституційними й громадськими ресурсами. Це

значно підвищує ефективність соціального втручання та забезпечує сталий характер отриманих результатів.

У результаті сформовано уявлення про нову парадигму професійної діяльності соціальних працівників, ключовими характеристиками якої стають мобільність, міждисциплінарність, адаптивність і здатність до швидкого реагування. Зміни контексту праці, пов'язані з воєнними подіями, висунули на перший план такі професійні якості, як готовність діяти в умовах невизначеності, уміння співпрацювати з представниками різних служб (медичних, юридичних, гуманітарних), а також здатність забезпечувати підтримку не лише клієнтам, а й собі. Адже соціальні працівники в умовах війни стикаються з явищем вторинної травматизації, емоційного виснаження та підвищеної відповідальності, що потребує включення елементів професійного самозбереження та супервізійної практики у методологічні засади професійної діяльності.

Теоретичне узагальнення доводить, що сучасна соціальна робота в екстремальних умовах повинна спиратися на збалансоване поєднання гуманістичних цінностей і технологічних інновацій. Саме синтез емпатії, професійної компетентності, використання доказових методик та стратегічного бачення дозволяє соціальному працівнику діяти ефективно й етично у ситуаціях підвищеної складності. Такий підхід створює підґрунтя для формування стійкої системи соціальної підтримки, здатної не лише реагувати на виклики війни, а й сприяти відбудові, реінтеграції та зміцненню людського потенціалу на індивідуальному та суспільному рівнях.

Дослідження еволюції професійних ролей і функцій соціальних працівників засвідчило перехід від традиційної, вузькоспеціалізованої професійної ідентичності до поліролевої, динамічної моделі. Соціальний працівник в умовах війни одночасно виступає як кризовий консультант, комунікатор, координатор допомоги, аналітик потреб, психологічний супровідник, фасилітатор спільнот і навіть волонтер. Міжнародний досвід доводить універсальність таких трансформацій: незалежно від країни чи

соціокультурного контексту, війна спричиняє децентралізацію системи соціальної підтримки, активізацію громадського сектору, посилення міжсекторальної взаємодії та впровадження цифрових технологій у процеси соціальної допомоги. Порівняльний аналіз підходів у різних країнах засвідчив, що найуспішнішими стають ті моделі, де поєднуються швидке кризове реагування з довгостроковими стратегіями постконфліктного відновлення.

Вивчення особливостей професійної діяльності фахівців соціальної сфери в умовах війни в Україні показало, що російська агресія створила безпрецедентні виклики для соціальної системи держави. Соціальні працівники зіштовхнулися з новими категоріями клієнтів — внутрішньо переміщеними особами, демобілізованими військовими, членами родин загиблих, людьми, які пережили окупацію, полон або втрату житла. Це вимагає глибокого переосмислення традиційних підходів і створення нових форматів підтримки, орієнтованих на відновлення людської гідності, довіри та соціальної стабільності. Довгострокові наслідки війни формують нову стратегічну парадигму соціальної роботи, у центрі якої — розвиток резиліентності як на рівні особистості, так і громади.

Трансформація методів і форм соціальної допомоги у воєнний період продемонструвала високу адаптивність професії. Відбулося зміщення акцентів із формальних бюрократичних процедур на гнучкі, ситуаційні та клієнтоорієнтовані рішення. Інноваційним стало поєднання офлайн і онлайн форматів допомоги, створення мобільних соціальних офісів, платформ цифрової взаємодії, онлайн-консультування, дистанційного супроводу клієнтів. Такий підхід забезпечує не лише оперативність реагування, а й прозорість процесів, оптимізацію ресурсів, підвищення доступності соціальних послуг.

Взаємодія соціальних служб з іншими інституціями стала визначальним чинником ефективності допомоги в умовах війни. Соціальні служби виконують координуючу роль у системі взаємодії державних структур, освітніх і медичних закладів, волонтерських організацій, релігійних спільнот і

міжнародних гуманітарних фондів. Саме синергетичний ефект міжсекторальної співпраці дав змогу досягти значно вищого рівня ефективності та швидкості допомоги, ніж це можливо в межах однієї інституції. Така інтегрована модель підтримки довела свою результативність у мінімізації наслідків травматизації, у відновленні соціальних зв'язків і підвищенні життєстійкості спільнот.

Результати емпіричного дослідження, проведеного серед фахівців соціальної сфери, підтвердили, що трансформації, спричинені війною, мають не короткочасний, а системний характер. Виявлено, що соціальні працівники демонструють високий рівень професійної гнучкості, готовності до навчання, здатності діяти в умовах невизначеності. Водночас виявлено гостру потребу у психологічній підтримці фахівців, оскільки емоційне вигорання, вторинна травматизація та перевантаження суттєво впливають на якість надання послуг.

Отримані результати свідчать, що війна стала не чинником руйнування професійної діяльності соціальних працівників, а потужним каталізатором її трансформації та модернізації. Професійна ідентичність фахівців соціальної сфери зазнала значних змін, що виходять за межі тимчасової адаптації до екстремальних умов, формуючи стійкі структурні та ціннісні орієнтири. Вона тепер включає здатність швидко реагувати на кризові ситуації, інтегрувати інноваційні методи та технології, ефективно взаємодіяти з різними інституціями, а також опановувати нові функціональні ролі у межах мультидисциплінарних команд.

Формування нової етики професійної поведінки проявляється у пріоритетності солідарності, взаємопідтримки та відповідальності як щодо клієнтів, так і колег, волонтерів та громади загалом. Соціальні працівники демонструють готовність не лише надавати допомогу, а й активно сприяти створенню та зміцненню стійких соціальних мереж, підтримці психосоціальної стабільності спільнот, відновленню довіри та соціальної згуртованості. Такий комплексний розвиток професійної ідентичності свідчить про те, що війна стимулювала перехід соціальної роботи на якісно

новий рівень, де ціннісні орієнтири поєднуються з високим рівнем компетентності та адаптивності, формуючи новий стандарт професійної діяльності в умовах кризових та посткризових середовищ.

На основі емпіричних результатів розроблено рекомендації щодо модернізації системи підготовки соціальних працівників. До ключових напрямів удосконалення віднесено інтеграцію кризових компетентностей у базові освітні програми; розробку модулів з травма-інформованої практики; впровадження тренінгових курсів із саморегуляції, стресостійкості та психологічної безпеки; розвиток міждисциплінарних навичок; створення симуляційних лабораторій і платформ для дистанційного навчання. Окремо наголошено на потребі формування системи наставництва для молодих фахівців, етичних стандартів роботи в умовах війни, а також безперервного професійного розвитку з урахуванням змін у соціальному середовищі.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що війна стала поворотним моментом у розвитку української соціальної роботи. Вона перетворила соціальну сферу на один із ключових чинників національної стійкості, зумовила переосмислення місії соціального працівника від виконавця стандартних процедур до агента соціальних змін, фасилітатора відновлення та творця нової гуманітарної реальності.

Таким чином, результати роботи мають як теоретичне, так і практичне значення. Теоретичне полягає у формуванні нової наукової парадигми соціальної роботи в умовах війни, заснованої на інтеграції кризових, психосоціальних і гуманістичних підходів. Практичне – у визначенні стратегічних орієнтирів для реформування системи підготовки, підвищення кваліфікації та підтримки фахівців соціальної сфери. Втілення запропонованих рекомендацій сприятиме створенню стійкої, професійно зрілої системи соціальної допомоги, здатної ефективно діяти в умовах воєнних, поствоєнних і будь-яких інших кризових викликів сучасності.

Перспективними напрямами подальших наукових розвідок у межах обраної теми є поглиблене вивчення механізмів формування професійної

резилієнтності соціальних працівників, а також розроблення моделей психологічної самопідтримки в умовах тривалої напруженої діяльності. Важливим залишається питання вивчення вторинної травматизації та синдрому вигорання серед фахівців соціальної сфери, розроблення ефективних інструментів профілактики і відновлення професійного ресурсу.

Подальші дослідження мають бути спрямовані також на удосконалення системи підготовки соціальних працівників до роботи у кризових ситуаціях, що включає симуляційне навчання, використання цифрових технологій, дистанційних платформ і міжнародних стандартів гуманітарної практики. Перспективним є вивчення впливу цифровізації та штучного інтелекту на організацію соціальної допомоги, розвиток моделей партнерства між державою, громадами й громадським сектором, а також дослідження етичних дилем соціальної роботи в умовах війни та поствоєнного відновлення.

У сукупності ці напрями відкривають широке поле для подальшого теоретичного й практичного осмислення трансформацій соціальної сфери, спрямованих на формування гуманістичного, стійкого та інноваційного соціального середовища в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азьмук Н. А. Трансформація ринку праці в умовах війни: виклики та стратегії відтворення робочої сили. Вісник економічної науки України. 2022. Випуск 1(42). Електронне видання. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-rinku-pratsi-v-umovah-viyni-vikliki-ta-strategiyi-vidtvorenniya-robochoyi-sili/viewer>
2. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін. ; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
3. Албул І. Соціально-педагогічна діяльність в умовах російсько-української війни. Соціальна робота та соціальна освіта. 2024. № 2 (13). С. 11–19.
4. Архипова С., Тернова Л. Особливості організації професійної підготовки фахівців соціальної сфери в сучасних умовах. У Соціальне підприємництво як інструмент відновлення України: Форум стейкхолдерів (с. 47-49). 2024. Режим доступу: <https://stu.cn.ua/wp-content/uploads/2024/09/zbirnyk.pdf#page=47>
5. Атаманюк Р. Ф., Маршавін О. Ю. Екосистемна парадигма соціальної трансформації ринку праці в умовах повоєнного відродження України. Трансформаційна економіка. 2024. № 3 (08). С. 1-8.
6. Байдарова О., Качан В. Вжити і жити під час війни: групи підтримки як ресурс психосоціальної допомоги. Вісник: Соціальна робота, 2025. Випуск 1(10), С. 5-15. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2024/10-1/1>
7. Байдарова О., Семигіна Т. «Нам марафон вже бігти треба»: аналіз досвіду проведення тренінгів із соціальної роботи в умовах війни. Соціальна робота та соціальна освіта. 2024. № 2 (13). С. 70-82.
8. Васянович Г. П., Логвиненко В. М. Філософсько-методологічні засади підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи в умовах війни. Інноваційна педагогіка, 2022. №52(1). С. 87-90.

9. Горенко М. В. Психологічне благополуччя ветеранів війни: діагностика та стратегії відновлення. Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2023. №16. С. 430-439.
10. Дембійський С., Злобіна О., Костенко Н. (за ред.). Українське суспільство в умовах війни. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
11. Дуля А., Немцова А. Соціальна робота в умовах війни в Україні : монографія/огляд. 2025. Електронне видання. Режим доступу: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/51621/2/A_Dulia_A_Nemtsova_SSS_SizD_YOvSZhO_2025.pdf?utm_source=chatgpt.com
12. Єгоричева С., Лахижа М. Реінтеграція ветеранів війни в Україні: управлінські та економічні аспекти. Розвиток міста. 2024. Випуск 2. С. 55-62.
13. Єлагін В. П. Трансформація соціальної держави в умовах війни: інституційні виклики та інноваційні моделі відновлення. Інклюзивна економіка. 2025. № 2 (08). С. 1-6.
14. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
15. Інноваційна професійна освіта. Випуск 3(24). Модернізація освітніх програм підготовки здобувачів вищої освіти в контексті глобальних і національних викликів: матеріали VII Всеукраїнського науково-практичного семінару. За ред. В.О. Радкевич; Г.М. Романової. Київ: ІПО НАПН України. 2025. 470 с.
16. Кравченко О. Соціальна робота в громаді в умовах війни. Zeszyty Naukowe Collegium Witelona, nr 42(1). 2022, s. 63-70
17. Кравченко, О. Social work in community in the conditions of war. Психологічний журнал. 2024. Випуск 11. С. 32-36. <https://doi.org/10.31499/2617-2100.11.2023.298399>

- 18.Лазос, Г. П. Психологи і війна: зміна парадигми надання психологічної/психотерапевтичної допомоги та резильєнтність фахівця. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2022. Випуск 3(27). Електронне видання. Режим доступу: <http://orgpsy-journal.in.ua/index.php/ojep/article/view/359/295>
- 19.Ломоносова, Н., Хелашвілі, А., Назаренко, Ю. Соціальні послуги для ветеранів та ветеранок у громадах: виклики та перспективи. 2024. Cedoss. Електронне видання. Режим доступу: https://cedos.org.ua/wpcontent/uploads/soczposlugy_digital.pdf
- 20.Менеджмент соціальних послуг в умовах війни : методичний посібник. Київ : UNDP, 2023. Електронне видання. Режим доступу: <https://www.undp.org>
- 21.Методичні рекомендації щодо організації соціального захисту та надання соціальних послуг в умовах воєнного стану : накази та рекомендації. Київ : Мінсоцполітики, 2022-2023. Режим доступу: https://www.msp.gov.ua/legislation/regulatory-framework/document-6267?utm_source=chatgpt.com
- 22.Мищишин М., Симканич Т. Зміна професійних ціннісних орієнтацій студентів-психологів в умовах війни. Вісник Національного університету оборони України. 2022.Вип. 1. С. 1-8.
- 23.Міністерство соціальної політики України. Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/> (дата звернення: 15.09.2025).
- 24.Міністерство у справах ветеранів України. Режим доступу: <https://mva.gov.ua/> (дата звернення: 15.09.2025).
- 25.Миколюк, С. Сирітство в Україні в умовах війни: соціальна робота та соціальна допомога. Ввічливість. Humanitas, 2022. №3. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.9>
- 26.Олексюк Н. Теоретичні засади соціального супроводу учасників бойових дій (ветеранів війни) та демобілізованих осіб в об'єднаній територіальній громаді. Соціальна робота: виклики сьогодення :

- збірник наукових праць за матеріалами XII Міжнародної науково-практичної конференції (25-26 травня 2023 р.). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 122–125.
27. Підвальна, Ю. Соціальна робота та соціальна допомога сиротам в Україні в умовах війни. Ввічливість. Humanitas. 2023 (1), С. 92-97. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.13>
28. Попович В., Новак Т., Щербина С. Управління системою соціальної роботи в умовах воєнного стану в Україні. «Підприємництво та управління розвитком соціально економічних систем» No2. 2023. С.223-245.
29. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування : Наказ Міністерства соціальної політики України від 02.07.2015 р. № 678. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text>
30. Пугач С. С., Пугач В. М., Плужнікова А. М. Волонтерська діяльність як чинник професійного становлення та розвитку громадянського суспільства в умовах соціальних трансформацій. Педагогічна Академія: наукові записки. 2025. Вип. 20. С. 1–16.
31. Радкевич В. О. Розвиток національної професійної освіти в умовах війни, повоєнного відновлення та євроінтеграції України. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2024. Т. 2, № 6. С. 1-19.
32. Романьчук, Я. Р., Мамзер, Г., Фаркас, К. J. The transformation of social work in Ukraine before and during the war. Society Register, 2024. № 8(1), С. 7-26. <https://doi.org/10.14746/sr.2024.8.1.01>
33. Сайко, Н. Соціальна робота з військовими та ветеранами російсько-української війни. Витоки педагогічної майстерності. 2024. Електронне видання. Режим доступу: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2024.34.318131>

- 34.Сахарук Ю. Соціальна робота з вразливими групами населення в умовах воєнного стану. Соціальна робота та соціальна освіта. 2024. № 1 (12). С. 48-54.
- 35.Семигіна, Т.. Соціальна робота в Україні: професія у вирі війни та змін. У Розвиток науки та освіти в умовах трансформаційних процесів. 2025. С. 82-86. Електронне видання. Режим доступу: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2025/07/re-30.06.2025.pdf#page=82>
- 36.Семигіна Т. Сприяючи змінам: дослідження в соціальній роботі. Таллінн : Teadmus, 2025. 436 с.
- 37.Семигіна Т., Чуйко О., Байдарова О., Шкуро В. Resilience and Response: Ukrainian Social Work in the Face of War-Induced Inequality. In Social Work in an Unequal World 2025. (pp. 317–340). <https://doi.org/10.1093/oso/9780197807538.003.0015>
- 38.Соціальна робота в умовах війни в Україні: проблеми та шляхи вирішення. Матеріали I Міжнародної наук.-практ. конф. (Дніпро, 14 березня 2025 р.). Дніпро : ДВНЗ «ПДТУ», 2025. 415 с.
- 39.Соціальна робота в умовах сучасних викликів: досвід і перспективи розвитку. Монографія. Миколаїв / Чернівці : вид. 2023. 280 с.
- 40.Соціальна робота з вимушеними переселенцями в сучасній Україні : монографія Борисова О. В., Знаткова О. М., Кульга О. О., Нікітіна В. В. 2024. 468 с.
- 41.Соціальна робота і соціальна освіта в умовах сьогодення: проблеми та перспективи розвитку: колективна монографія / С. Калаур, Н. Олексюк, Г. Олійник, Л. Петришин та ін.; за ред. О. Сороки, Г. Лещук. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2023. 288 с.
- 42.Соціальна політика в Україні у воєнний час: 2022–2023 (аналітичний звіт). Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 2023. Київ: IER. Електронне видання. Режим доступу: <http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023.pdf>

43. Соціальне забезпечення та соціальна робота в умовах сучасних викликів : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 15 листопада 2024 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. 274 с.
44. Сновида Л. Т. Психічне здоров'я в умовах війни : основні підходи до психосоціальної підтримки. Вісник гігієни та здоров'я, 2023. С. 12-25.
45. Столярик О., Семигіна Т. Голоси стійкості: рефлексії українських соціальних працівників у час війни. Social Work and Education. 2024. Vol. 11, № 1. С. 7-22.
46. Столярик, О., Семигіна, Т. Повернутися з війни: психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей. Social Work and Education, Vol. 10. 2023. No. 1. pp. 63-77.
47. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеева. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
48. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024. Київ: Інститут соціології НАН України, 2024. 420 с.
49. UNICEF. Діти і війна в Україні : звіт про становище дітей (лютий–червень 2022). Київ: UNICEF, 2022. Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine>.
50. UNICEF. The summary report of the Survey of Ukrainian parents (Життя дітей під час війни). Kyiv : UNICEF, 2023. Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine>
51. Council of Europe. Social rights in Ukraine in times of war : needs assessment and recommendations. Strasbourg : Council of Europe, December 2022. Режим доступу: RM Council of Europe.
52. UNHCR. Ukraine: Revised Strategic Appeal / UNHCR operational updates (2022–2023). Режим доступу: <https://www.unhcr.org/ua>

ДОДАТКИ

АНКЕТА

«Трансформація ролі фахівця соціальної сфери в умовах війни»

Шановний колего!

Просимо Вас взяти участь у дослідженні, спрямованому на вивчення змін у професійній діяльності фахівців соціальної сфери в умовах війни. Ваші відповіді допоможуть краще зрозуміти процеси адаптації та трансформації соціальної роботи в екстремальних умовах. Анкетування є анонімним. Отримані дані будуть використовуватися виключно в наукових цілях.

БЛОК 1. ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

1.1. Вкажіть Ваш стаж роботи у соціальній сфері:

- ☐ 2-5 років
- ☐ 6-10 років
- ☐ 11-15 років
- ☐ 16-20 років
- ☐ понад 20 років

1.2. Сфера професійної діяльності:

- ☐ Територіальний центр соціального обслуговування
- ☐ Служба у справах дітей (органи опіки та піклування)
- ☐ Центр соціальних послуг для сім'ї, дітей та молоді
- ☐ Громадська організація соціального спрямування
- ☐ Реабілітаційний центр
- ☐ Інше (вкажіть): _____

1.3. Регіон здійснення професійної діяльності:

- ☐ Прифронтowa зона
- ☐ Тимчасово окуповані території (до початку війни)
- ☐ Центральна Україна
- ☐ Західна Україна
- ☐ Східна Україна (за межами прифронтowej зони)

☐ Південна Україна

1.4. Чи змінювали Ви місце роботи з початку повномасштабної війни?

☐ Так, повністю змінив/ла сферу діяльності

☐ Так, перейшов/ла в іншу організацію соціальної сфери

☐ Ні, продовжую працювати в тому ж місці

☐ Тимчасово припинив/ла роботу, потім повернув/лась

БЛОК 2. ЗМІНИ У ПРОФЕСІЙНИХ ФУНКЦІЯХ ТА ОБОВ'ЯЗКАХ

2.1. Оцініть, наскільки змінилися Ваші професійні обов'язки з початку війни (за шкалою від 1 до 5, де 1 - зовсім не змінилися, 5 - кардинально змінилися):

Напрямок діяльності	1	2	3	4	5
Робота з внутрішньо переміщеними особами	☐	☐	☐	☐	☐
Надання психологічної підтримки	☐	☐	☐	☐	☐
Координація гуманітарної допомоги	☐	☐	☐	☐	☐
Робота з дітьми-сиротами	☐	☐	☐	☐	☐
Соціальний супровід сімей	☐	☐	☐	☐	☐
Робота з особами похилого віку	☐	☐	☐	☐	☐
Документообіг та звітність	☐	☐	☐	☐	☐

2.2. Які нові функції з'явилися у Вашій професійній діяльності? (можна обрати кілька варіантів)

☐ Евакуація клієнтів

☐ Пошук зниклих осіб

☐ Організація тимчасового житла

☐ Надання екстреної соціальної допомоги

☐ Робота в умовах надзвичайних ситуацій

☐ Координація з волонтерськими організаціями

☐ Кризове консультування

☐ Робота з травмованими особами

☐ Інше (вказіть): _____

2.3. Опишіть найбільш значущі зміни у Ваших щоденних професійних завданнях:

БЛОК 3. МЕТОДИ ТА ПІДХОДИ В РОБОТІ

3.1. Які нові методи роботи Ви почали використовувати з початку війни? (можна обрати кілька варіантів)

- ☐ Онлайн-консультування
- ☐ Мобільні соціальні служби
- ☐ Групова робота з травмованими особами
- ☐ Кризове втручання
- ☐ Методи арт-терапії
- ☐ Техніки швидкого психологічного розвантаження
- ☐ Дистанційний соціальний супровід
- ☐ Міжвідомча координація
- ☐ Інше (вказіть): _____

3.2. Оцініть ефективність традиційних методів соціальної роботи в умовах війни (1 - зовсім неефективні, 5 - дуже ефективні):

Метод	1	2	3	4	5
Індивідуальне консультування	☐	☐	☐	☐	☐
Сімейна терапія	☐	☐	☐	☐	☐
Групова робота	☐	☐	☐	☐	☐
Соціальний супровід	☐	☐	☐	☐	☐
Випадкова робота (case-management)	☐	☐	☐	☐	☐

3.3. Чи довелося Вам адаптувати існуючі методики під умови війни?

- ☐ Так, суттєво переробив/ла більшість підходів
- ☐ Так, внесла часткові зміни в деякі методики
- ☐ Ні, використовую традиційні підходи
- ☐ Складно оцінити

Якщо так, то опишіть основні зміни:

БЛОК 4. РОБОТА З КЛІЄНТАМИ

4.1. Як змінилися категорії клієнтів, з якими Ви працюєте? (можна обрати кілька варіантів)

- ☐ Значно збільшилася кількість ВПО

- ☐ З'явилися родини загиблих військових
- ☐ Більше дітей з травматичним досвідом
- ☐ Зросла кількість самотніх осіб похилого віку
- ☐ Додалися клієнти з інвалідністю внаслідок війни
- ☐ Збільшилася кількість сімей у кризовому стані
- ☐ Традиційні категорії клієнтів залишилися без змін
- ☐ Інше (вказіть): _____

4.2. Оцініть зміни у потребах клієнтів порівняно з довоєнним періодом:

Тип потреб	Значно зменшилися	Дещо зменшилися	Не змінилися	Дещо зросли	Значно зросли
Матеріальні потреби	[]	[]	[]	[]	[]
Психологічна підтримка	[]	[]	[]	[]	[]
Правова допомога	[]	[]	[]	[]	[]
Медична допомога	[]	[]	[]	[]	[]
Житлові питання	[]	[]	[]	[]	[]
Працевлаштування	[]	[]	[]	[]	[]

4.3. Опишіть найскладніші ситуації, з якими Вам довелося працювати під час війни:

БЛОК 5. ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА РОЗВИТОК

5.1. Чи отримували Ви додаткову підготовку для роботи в умовах війни?

- ☐ Так, проходив/ла спеціалізовані тренінги
- ☐ Так, самостійно вивчав/ла необхідну інформацію
- ☐ Частково, отримав/ла консультації колег
- ☐ Ні, працював/ла на основі наявного досвіду
- ☐ Інше (вказіть): _____

5.2. Які компетенції виявилися найбільш затребуваними в умовах війни? (оберіть 5 найголовніших)

- ☐ Кризове втручання
- ☐ Психологічна стійкість
- ☐ Швидке прийняття рішень

- ☐ Комунікативні навички
- ☐ Організаційні здібності
- ☐ Знання законодавства про ВПО
- ☐ Навички роботи з травмою
- ☐ Координація з різними службами
- ☐ Культурна чутливість
- ☐ Інформаційно-комп'ютерні технології
- ☐ Інше (вказіть): _____

5.3. Яких знань та навичок Вам не вистачало на початку війни?

БЛОК 6. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

6.1. Оцініть рівень професійного стресу в різні періоди (1 - мінімальний, 5 - критичний):

Період	1	2	3	4	5
До війни	☐	☐	☐	☐	☐
Перші місяці війни	☐	☐	☐	☐	☐
Зараз	☐	☐	☐	☐	☐

6.2. Які стратегії подолання стресу Ви використовуєте? (можна обрати кілька варіантів)

- ☐ Професійна психологічна допомога
- ☐ Підтримка колег
- ☐ Фізична активність
- ☐ Творчість, хобі
- ☐ Духовні практики
- ☐ Медитація, релаксація
- ☐ Зміна режиму роботи
- ☐ Відпочинок, відпустка
- ☐ Інше (вказіть): _____

6.3. Чи змінилася Ваша мотивація до професійної діяльності з початку війни?

- ☐ Значно зросла

- ☐ Дещо зросла
- ☐ Залишилася на тому ж рівні
- ☐ Дещо знизилася
- ☐ Значно знизилася

6.4. Опишіть, що надає Вам сил продовжувати професійну діяльність в умовах війни:

БЛОК 7. ПРОФЕСІЙНЕ МАЙБУТНЄ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

7.1. Як Ви бачите майбутнє соціальної роботи після завершення війни?

7.2. Які зміни в професійній підготовці фахівців соціальної сфери є необхідними?

7.3. Чи плануєте продовжувати роботу в соціальній сфері після війни?

- ☐ Так, обов'язково
- ☐ Швидше так, ніж ні
- ☐ Ще не визначився/лась
- ☐ Швидше ні, ніж так
- ☐ Ні, точно змінюю сферу діяльності

БЛОК 8. ДОДАТКОВА ІНФОРМАЦІЯ

8.1. Поділіться будь-якими думками, досвідом чи пропозиціями, які Ви вважаєте за потрібне висловити в контексті даного дослідження:

Дякуємо за участь у дослідженні!